

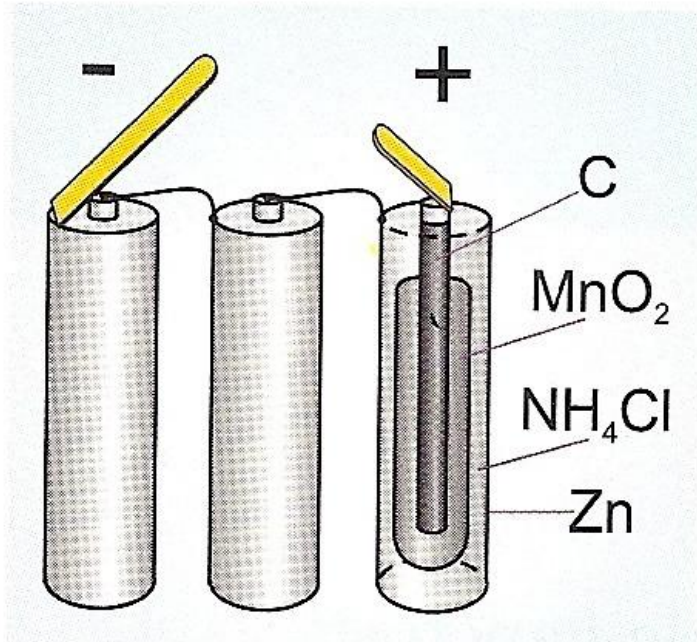
FIZIKA

Predavanja

3. del : **Elektrika in magnetizem**

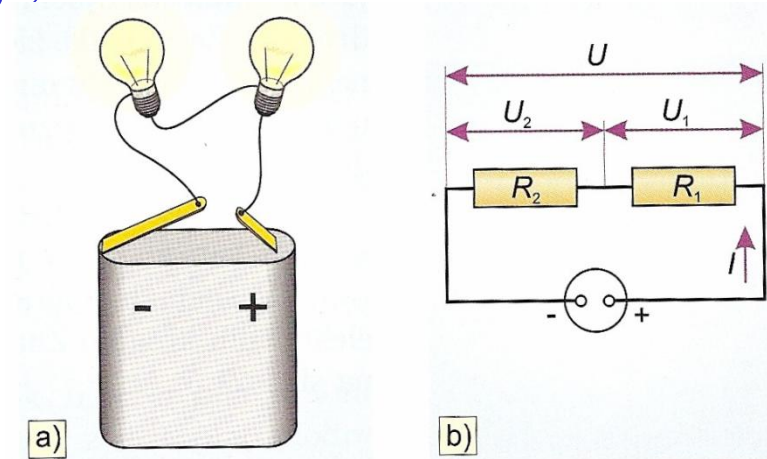
Elektrika in magnetizem

Električni tok: prevodniki, izolatorji,
generatorji, tokokrog

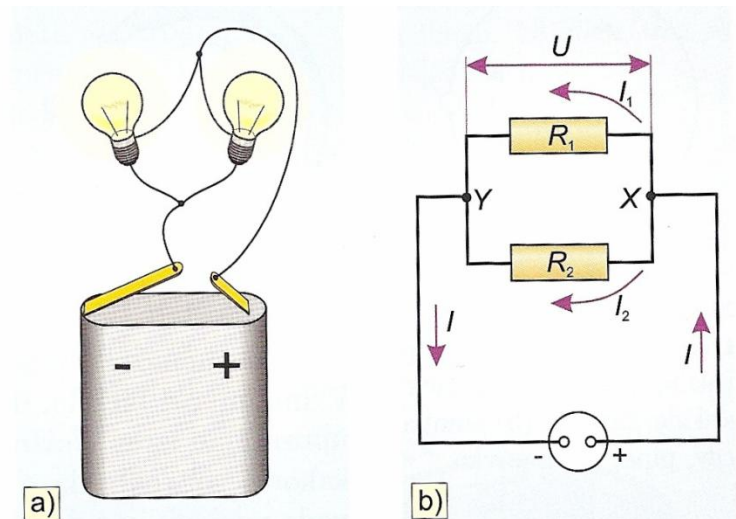

Baterija iz treh Leclanchéjevih
galvanskih elementov.

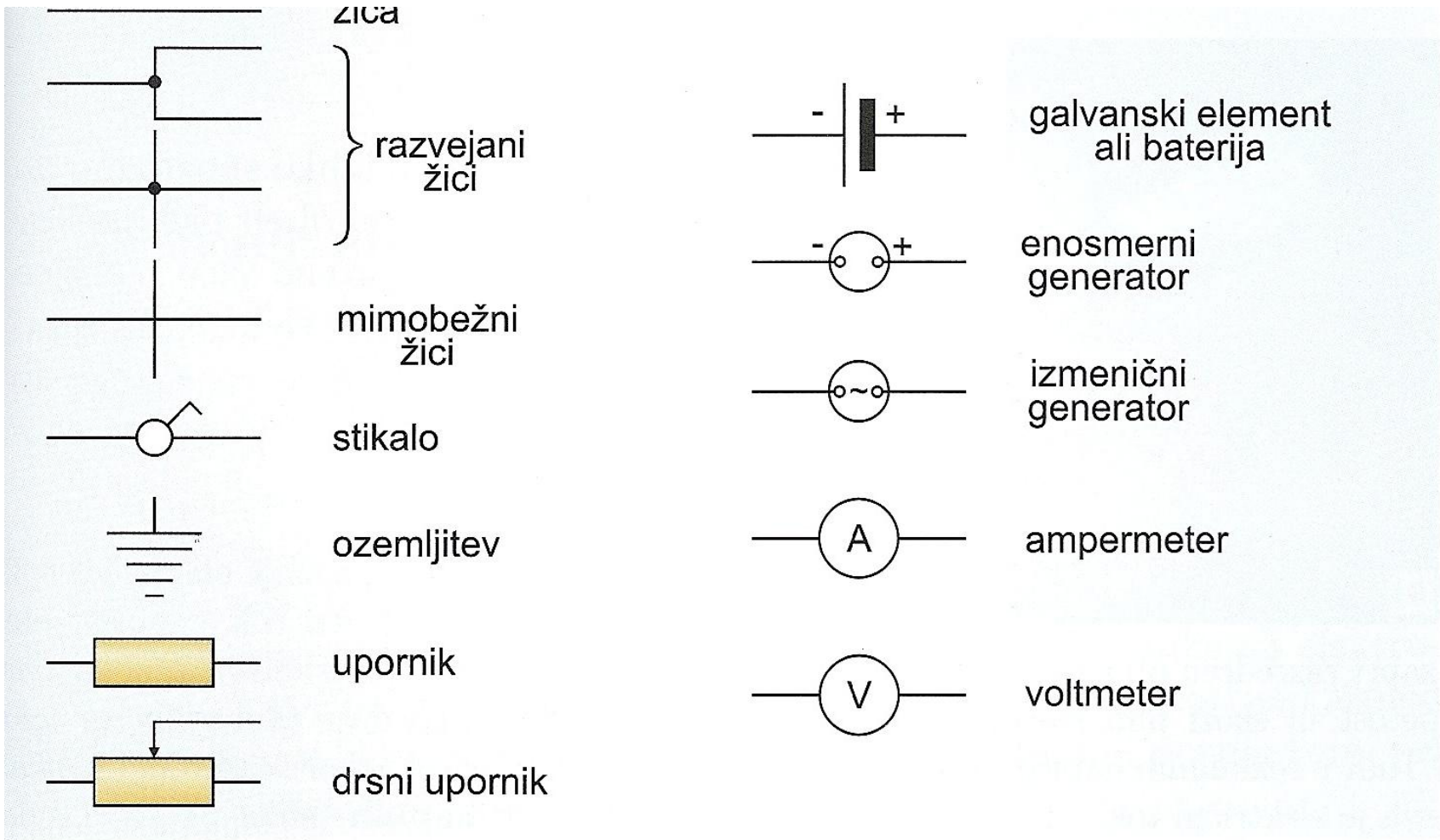
Vzporedna vezava dveh žarnic: a) fizična izvedba
b) nadomestna shema

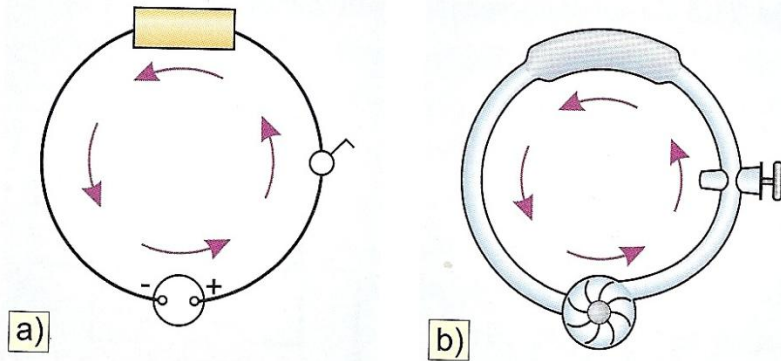
Zaporedna vezava dveh žarnic: a) fizična izvedba
b) nadomestna shema

Sheme elementov v električnih vezjih

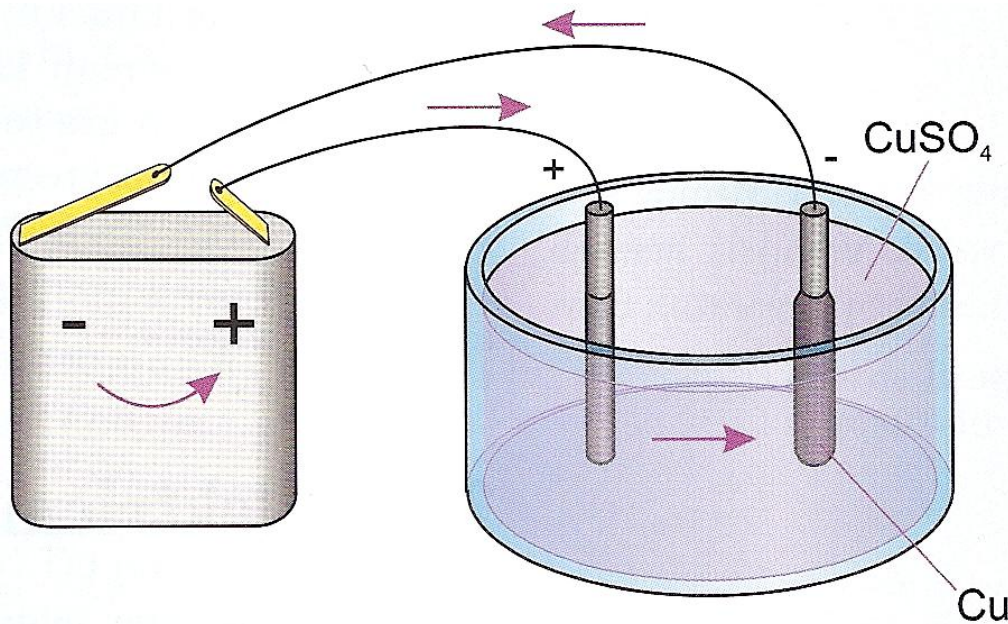

Električni tok

Primerjava električnega toka z vodnim obtokom:

- a) generator, žica, stikalo, žarnica
- b) črpalka, cev, pipa, cev z mivko

$$I = e/t$$

$$I = de/dt$$

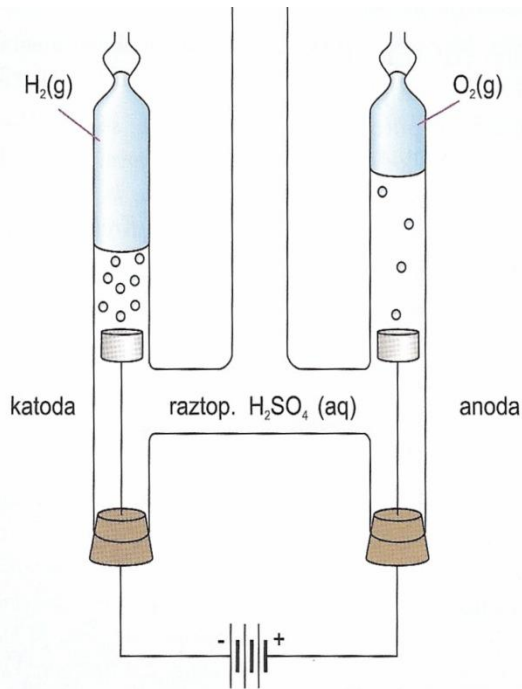
smer I: +

Osnovni naboj:

$$e_0 = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{ As}$$

Elektroliza raztopine modre galice

Ioni in tok v raztopinah

- Potujoči kovinski ioni se nabirajo na katodi.
- S smerjo pozitivnih ionov je določena smer električnega toka.
- Da se izloči 1 kmol enovalentne snovi, se mora pretočiti točno določen naboj - **Faradayev naboj**.

$$e_F = 9,6 \cdot 10^7 \text{ As}$$

$$e_0 = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{ As}$$

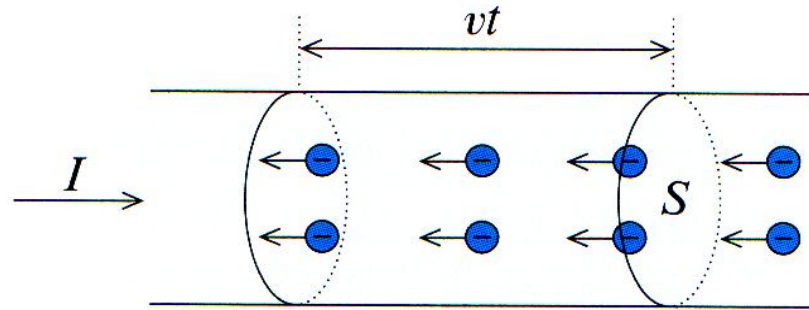
(osnovni naboj)

- Nosilci pozitivnega naboja so protoni, negativnega pa elektroni.

$$e_e = -e_0 = -1,6 \cdot 10^{-19} \text{ As}$$

$$e_p = e_0 = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{ As}$$

Mikroskopska slika električnega toka po vodniku

$$v = \frac{I}{n \cdot e_0 \cdot S} \approx 1 \frac{\text{mm}}{\text{s}}$$

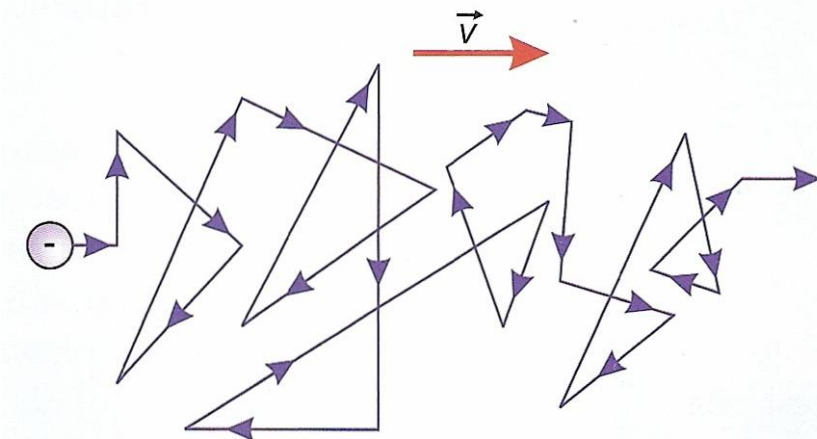
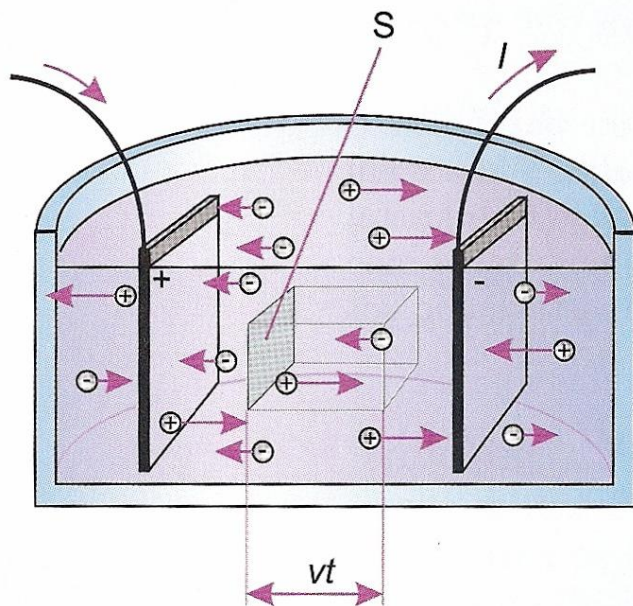
I – električni tok

n – gostota prostih elektronov v žici

v – povprečna hitrost elektronov

e_0 - osnovni naboj

Mikroskopska slika toka v raztopinah

Slika k izpeljavi izraza za gostoto toka ionov: termično gibanje ni upoštevano

$$j = nve_0$$

j – gostota toka

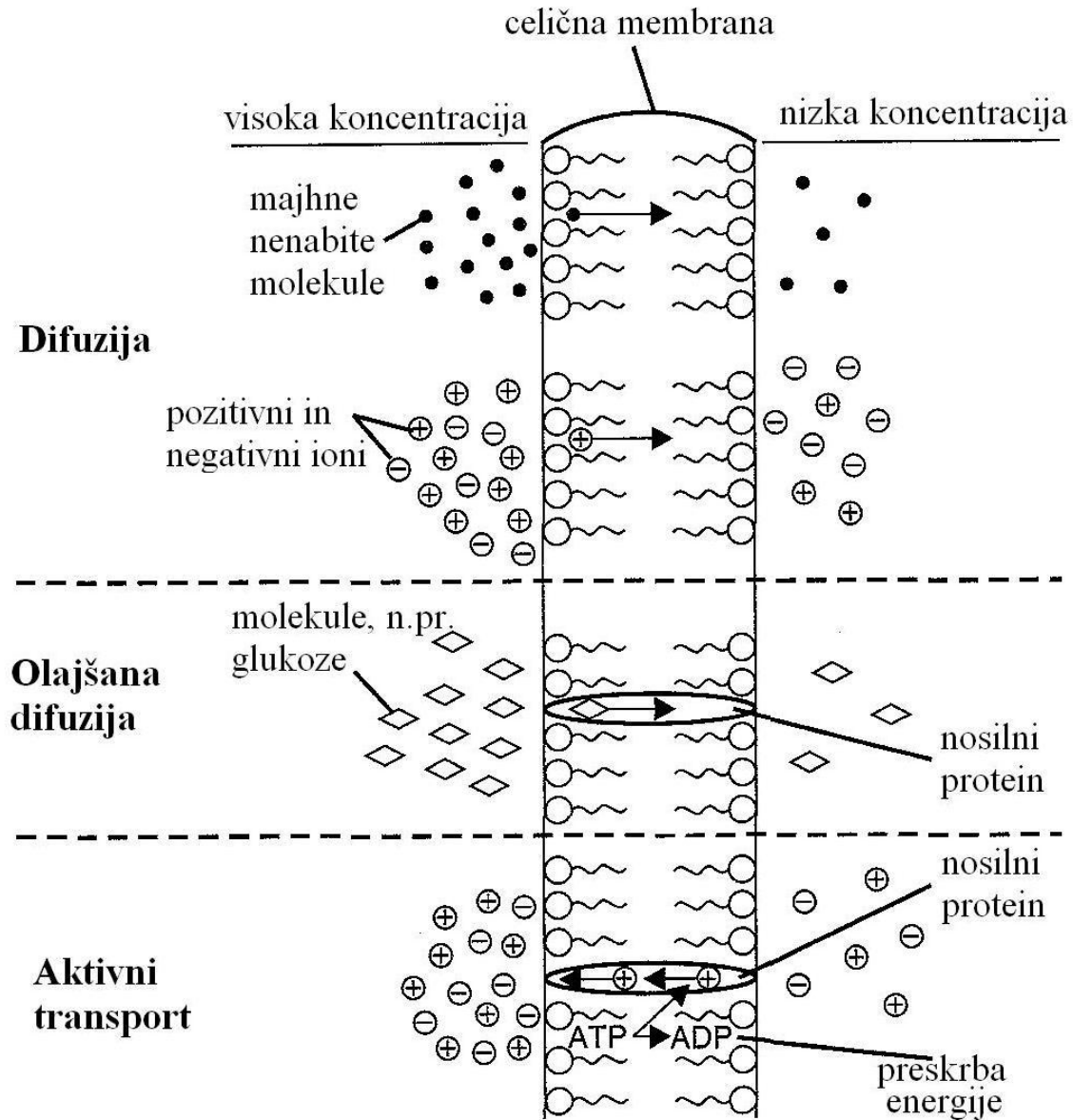
n – število ionov v prostorninski enoti

v – povprečna hitrost ionov

e_0 - osnovni naboj

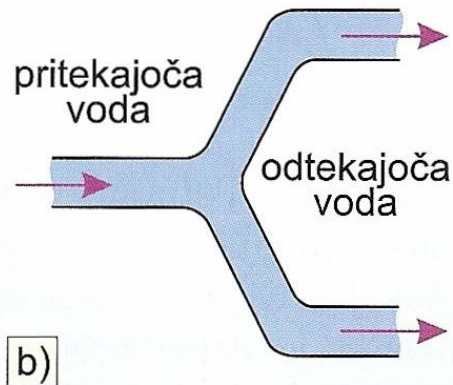
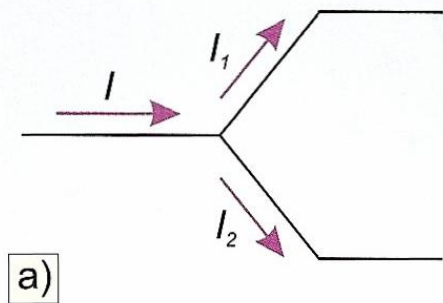
Potovanje nosilcev naboja in termično gibanje. Gibanje nosilcev naboja je demo urejeno: sestavljeno je iz neurejenega termičnega gibanja in iz urejenega potovanja od ene elektrode k drugi. Pod “potovanjem” razumemo povprečno gibanje nosilcev.

Prenos naboja skozi celično membrano

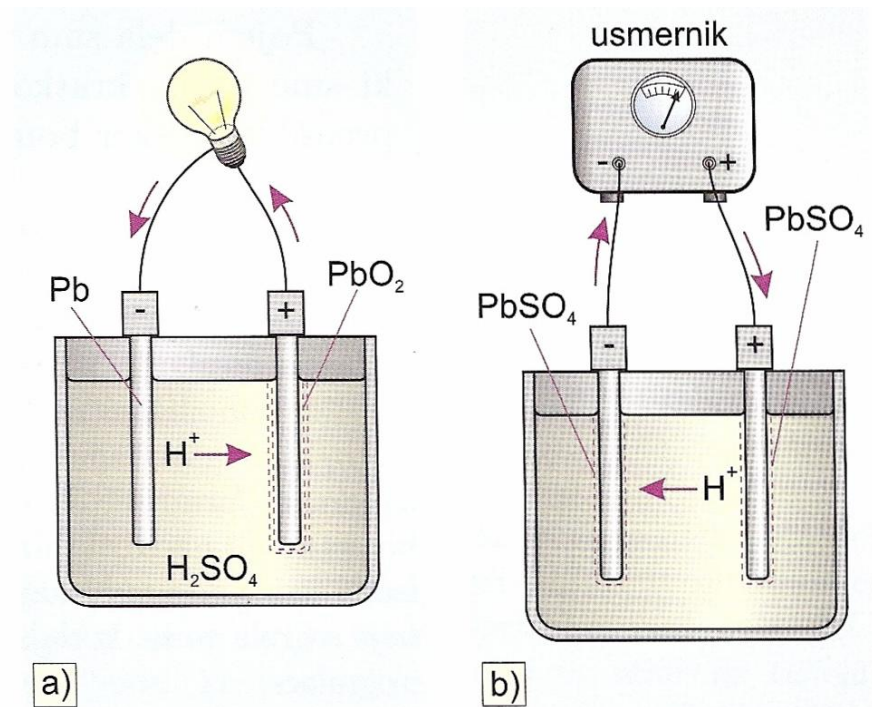

Električni tok

1. Kirchhoffov izrek, (a) razvejišče v električnem vezju, (b) analogija z vodnim tokom.

$$I = I_1 + I_2$$

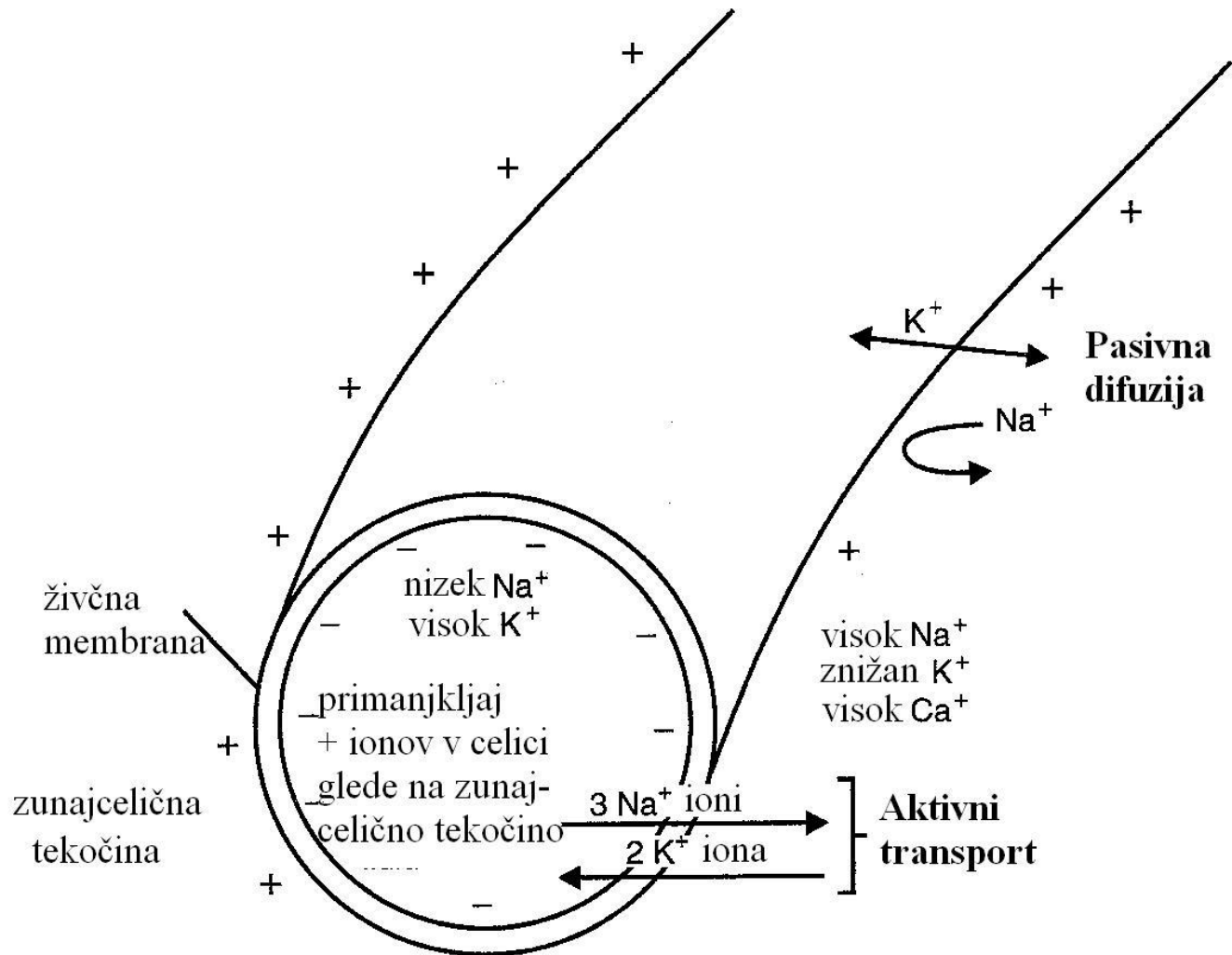

Praznjenje in polnjenje akumulatorja, (a) poln akumulator se prazni skozi žarnico, (b) prazen akumulator polnimo z usmernikom.

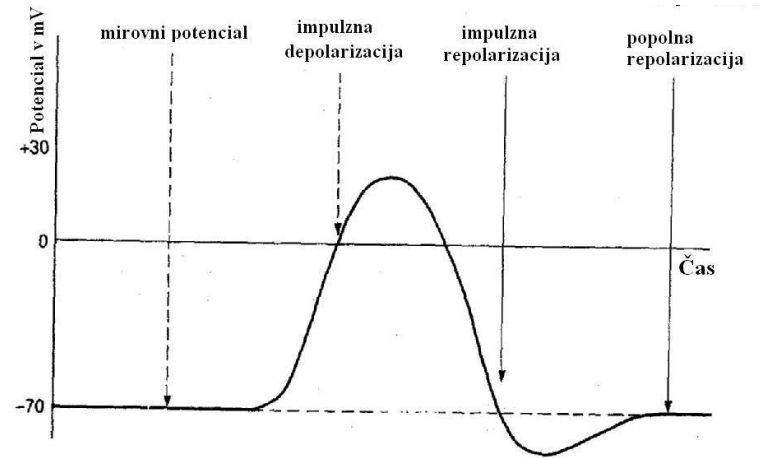
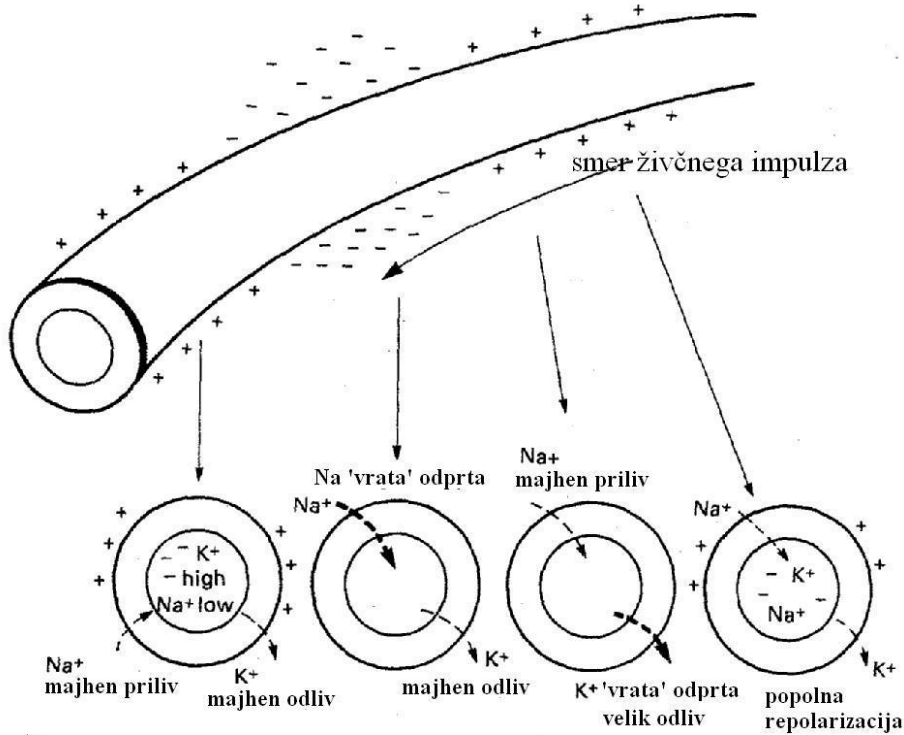

Primeri:

Električni tok skozi membrano živčnih vlaken

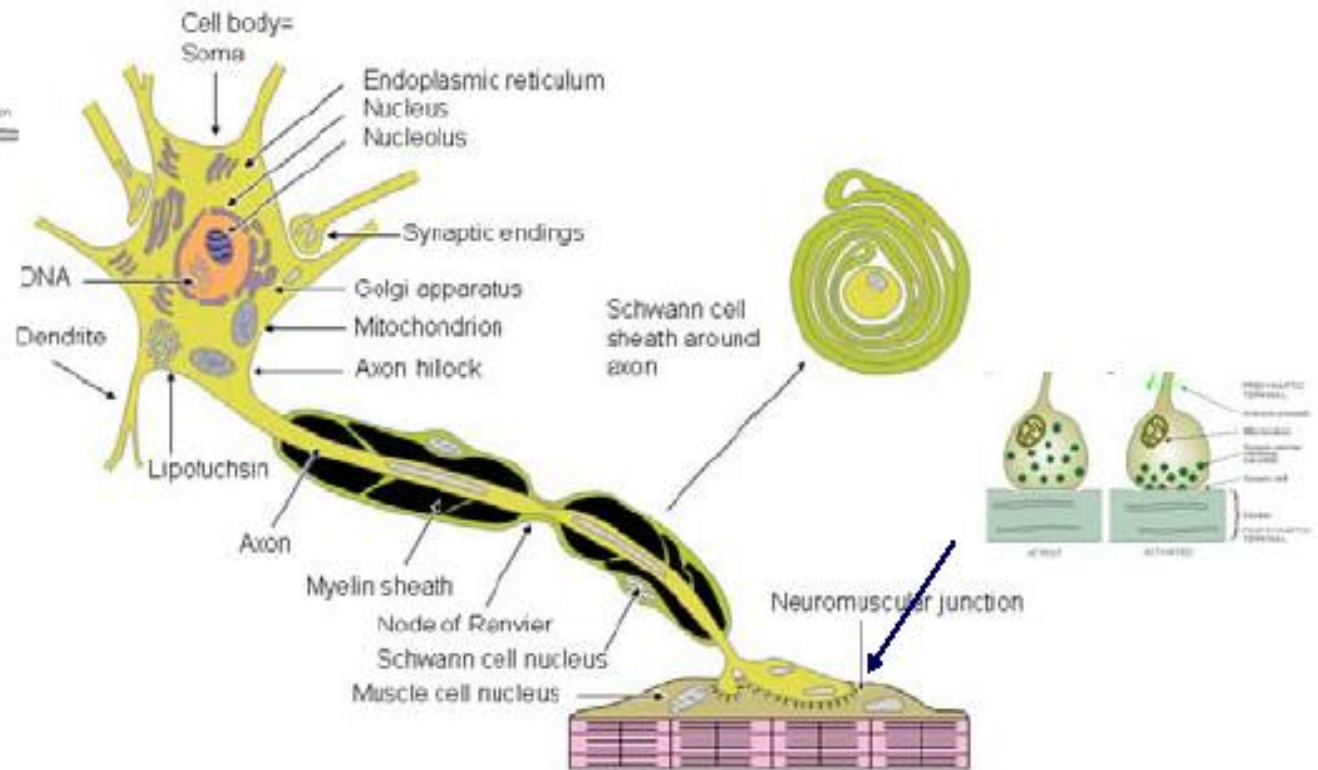
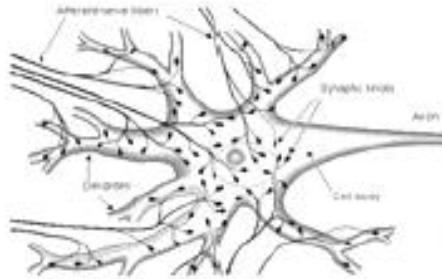
Mehanizem prevajanja električnih signalov - akcijskega potenciala - po živčnih vlaknih

Prenos signala iz živčne do mišične celice

ŽIVČNA CELICA - NEVRON

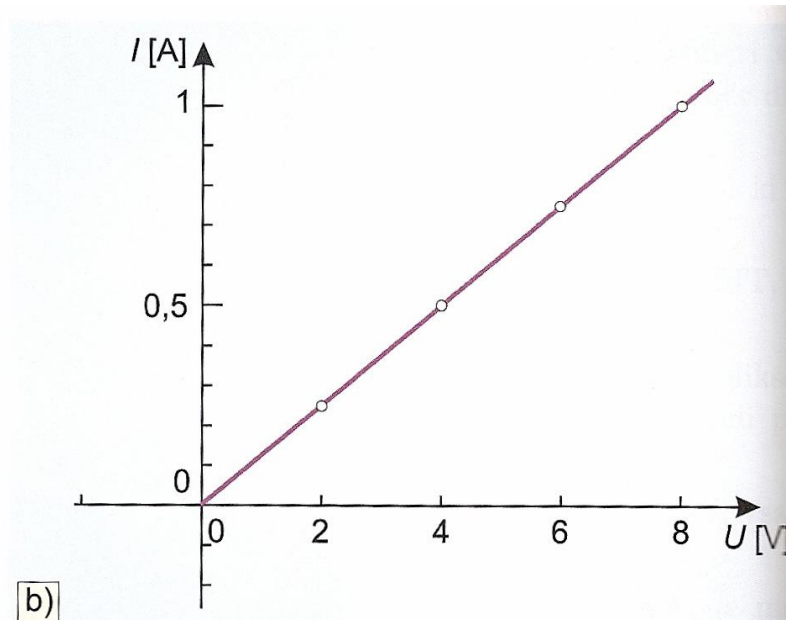
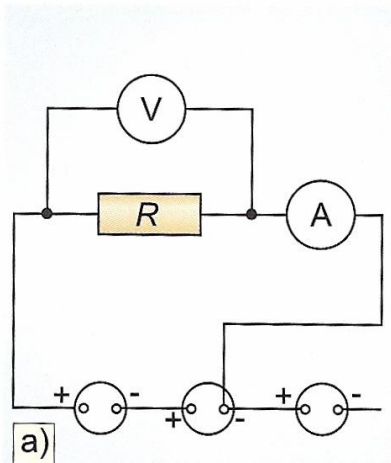
V MOŽGANIH

MIŠICA

Ohmov zakon

Tok je sorazmeren z napetostjo: $U = R \cdot I$ $R = \frac{U}{I} \left[\frac{V}{A} = \Omega \right]$

Vežje za ugotavljanje zveze med tokom in napetostjo na uporniku:
(a) vezje, (b) graf toka v odvisnosti od napetosti.

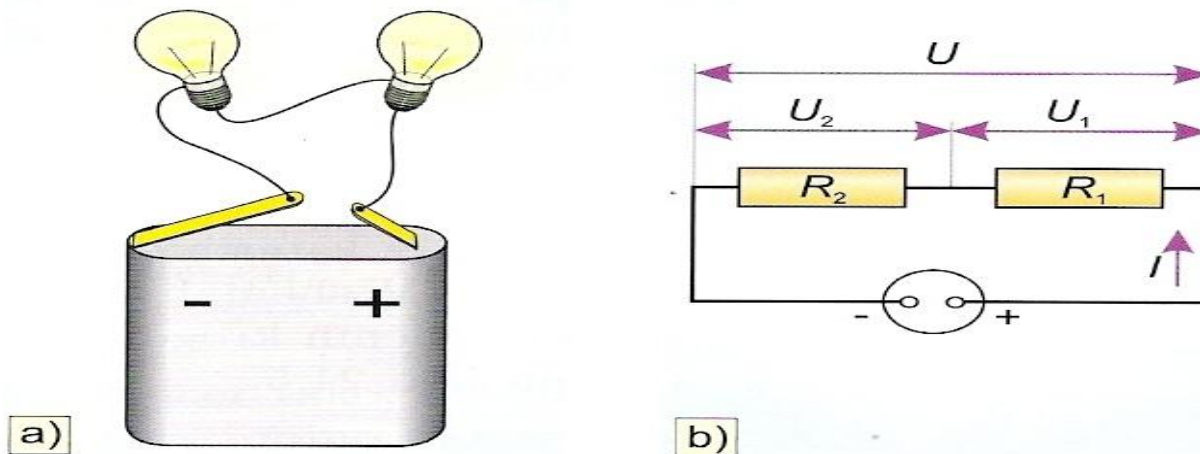
Električno delo in moč

Električno delo: $A = U \cdot e$ $[J] = [V] \cdot [As]$

Električna moč = $P = A/t = U \cdot e/t = U \cdot I$

$$P = U \cdot I = R \cdot I^2 = U^2 / R$$

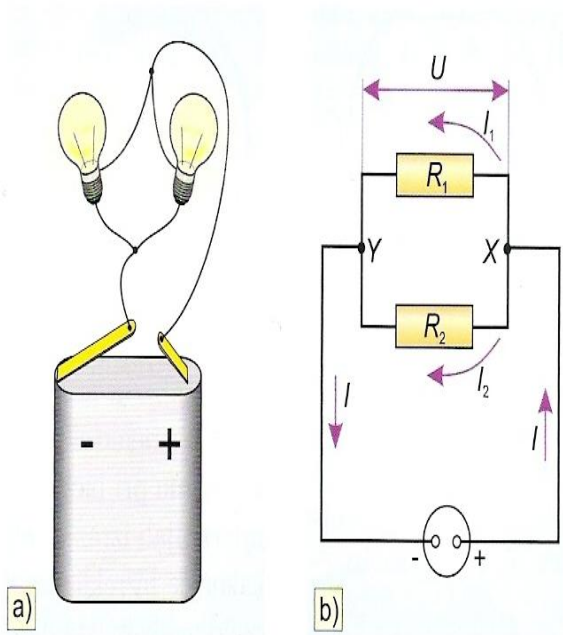
a) zaporedna vezava:

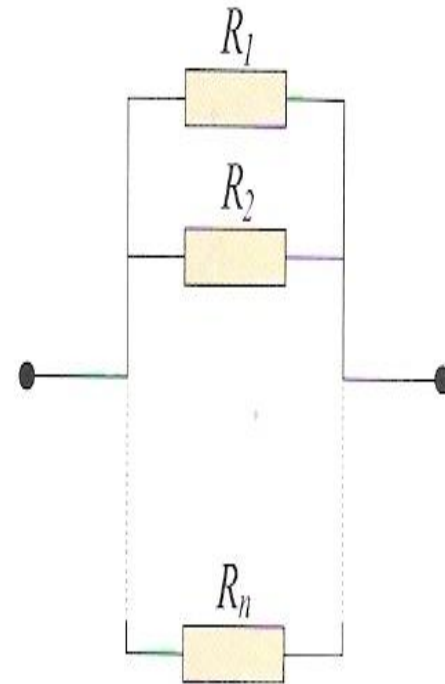
Slika 21.3 Zaporedna vezava dveh žarnic.

U - električna napetost [enota V]: $U = U_1 + U_2$

b) vzporedna vezava:

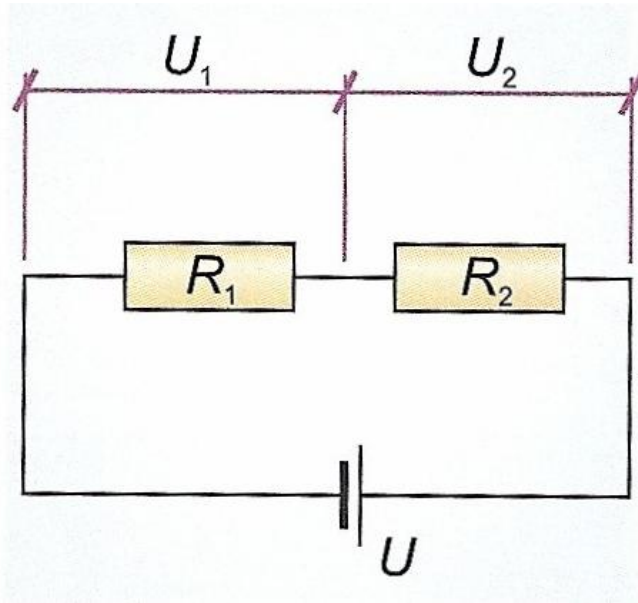

Slika 21.4 Vzporedna vezava dveh žarnic.

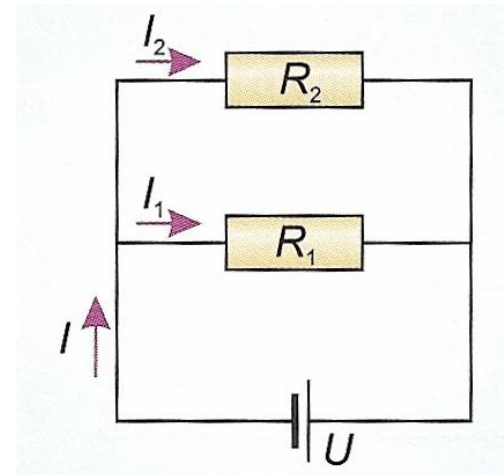
Električna napetost: $U = U_1 = U_2$

Zaporedna in vzporedna vezava upornikov

Zaporedna vezava uporov:

$$R = R_1 + R_2$$

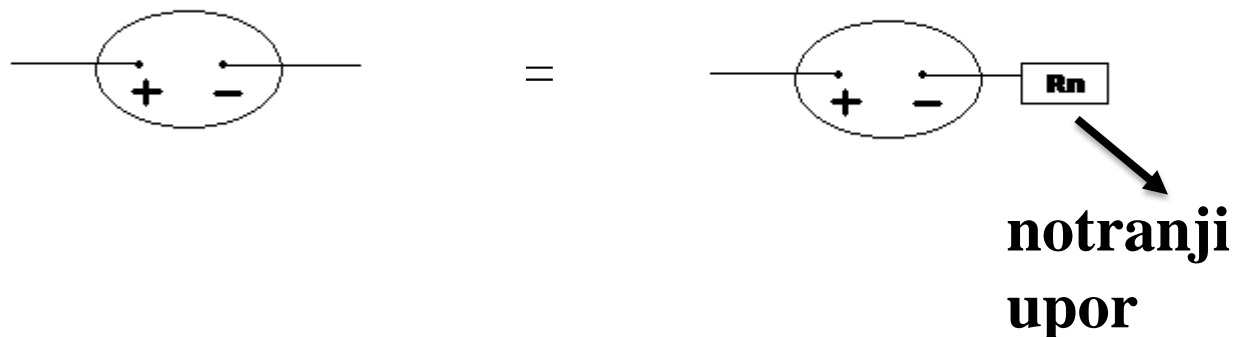
Vzporedna vezava uporov R_1 in R_2

$$I = I_1 + I_2 = \frac{U}{R_1} + \frac{U}{R_2} = U \left(\frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2} \right)$$

$$\frac{1}{R} = \left(\frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2} \right)$$

Notranji upor generatorja R_n

$$U_{gen} = U_g - U_n \longrightarrow \text{padec napetosti znotraj generatorja} \\ (U_n = R_n \cdot I)$$

napetost med
priključkoma
generatorja,
ko teče tok

gonilna napetost
(napetost med priključkoma,
ko ne teče tok)

Specifični upor(ζ)

Upor vodnika (žice) je odvisen od snovi iz katere je vodnik (to nam poda specifični upor), od preseka (S) in njegove dolžine (l).

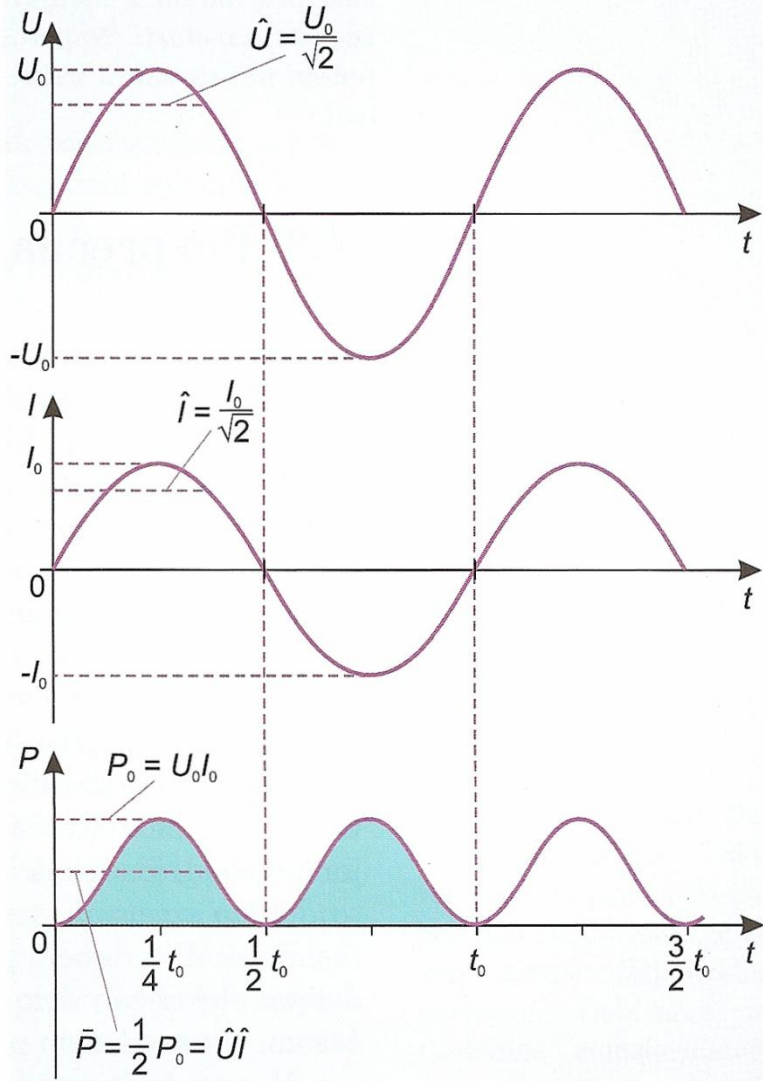
$$R = \zeta \cdot \frac{l}{S} \Rightarrow \zeta = R \cdot \frac{S}{l} \left[\frac{\Omega \cdot \text{mm}^2}{\text{m}} \right]$$

Specifični upor je odvisen od temperature. Podatek za posamezno snov najdemo v fizikalnih priročnikih.

Tabela 22.1 Specifični upor (ζ) in temperaturni koeficient specifičnega upora (α) nekaterih snovi pri 20 °C

Snov	ζ [$10^{-6} \Omega \text{ m} = 1 \Omega \text{ mm}^2/\text{m}$]	α [10^{-3} K^{-1}]
baker	0,017	3,9
srebro	0,0159	3,8
platina	0,11	3,92
aluminij	0,0282	3,9
wolfram	0,056	4,5
železo	0,10	5,0
cekas (60 % Ni, 27 % Fe, 11 % Cr, 2 % Mn)	1,4	
slana voda (10 % NaCl)	$8 \cdot 10^4$	
vodovodna voda	$3 \cdot 10^7$	
popolnoma čista voda	$2 \cdot 10^{11}$	
popolnoma čist germanij	$0,46 \cdot 10^6$	-48
popolnoma čist silicij	$6,4 \cdot 10^8$	-75
silicij z 10^{-5} % fosforja	10^4	
navadno steklo	10^{16}	
kremenovo steklo	10^{23}	

Izmenični tok in napetost

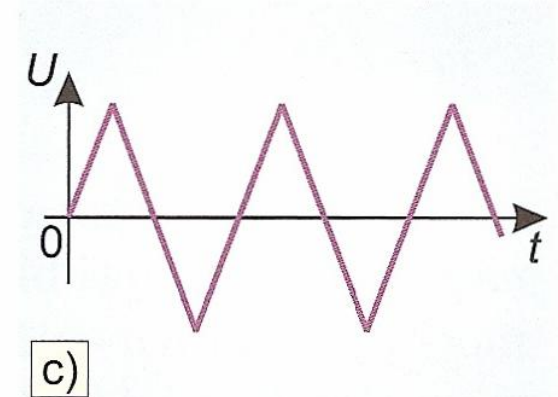
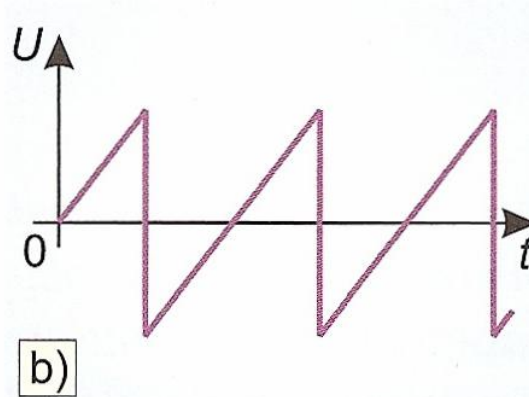
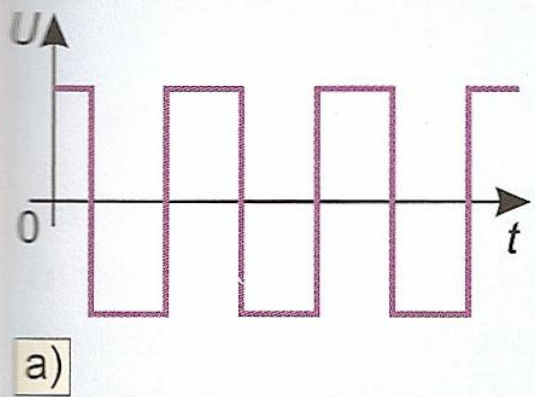
$$U = U_0 \cdot \sin \omega t$$

$$I = I_0 \cdot \sin \omega t$$

Sinusna izmenična napetost in sinusni izmenični tok.

Tretja krivulja (spodaj) prikazuje časovni potek moči, ki jo pri takem toku prejema upornik. Zeleno pobarvana ploskev kaže delo v enem nihajnem času.

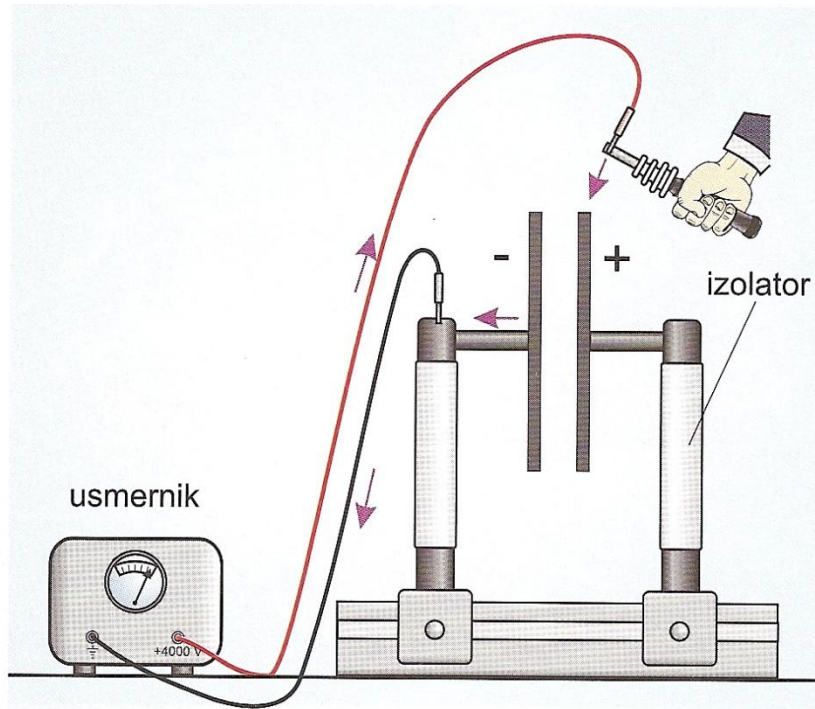
Izmenične napetosti nesinusnih oblik

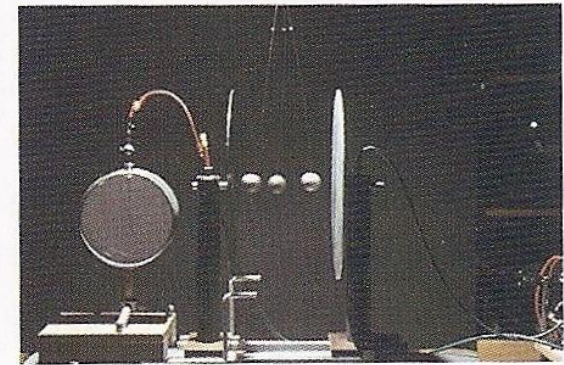
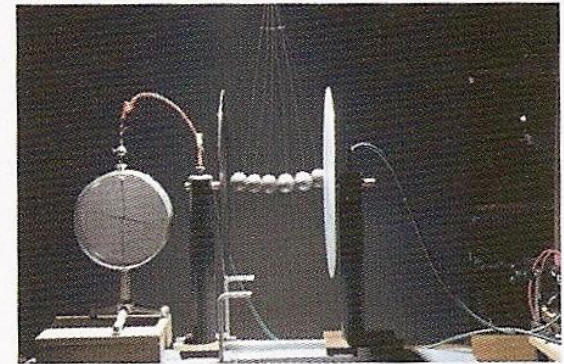
Pravokotno nihajoča, žagasta in trikotna napetost

Električno polje

Naelektrena telesa in električne sile

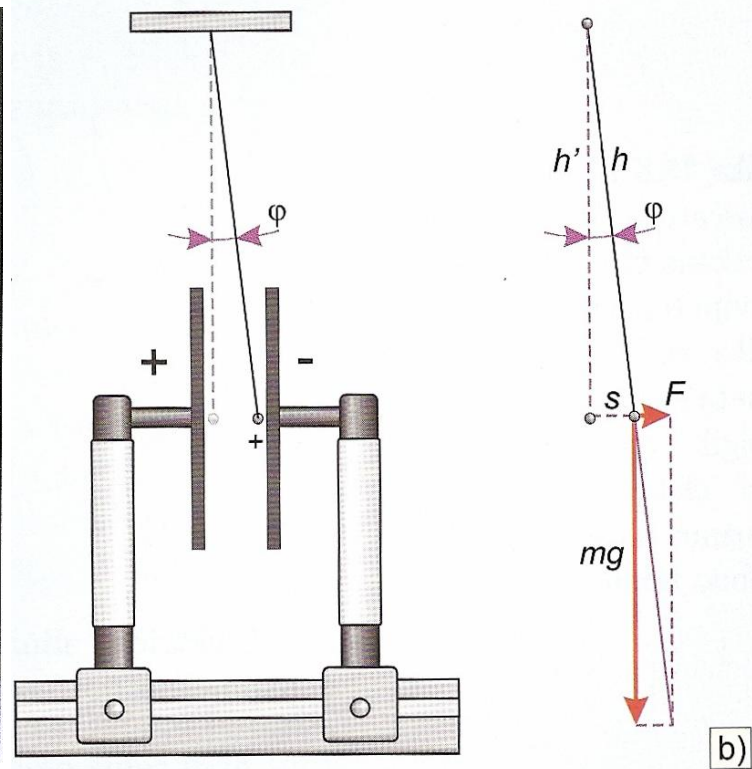
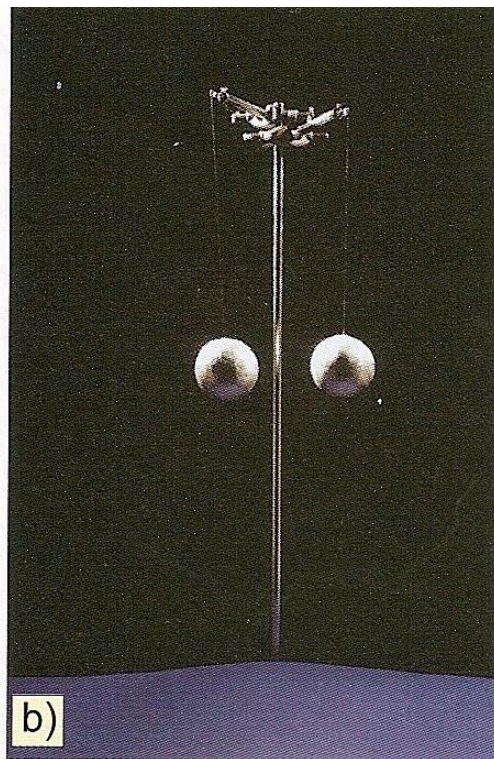
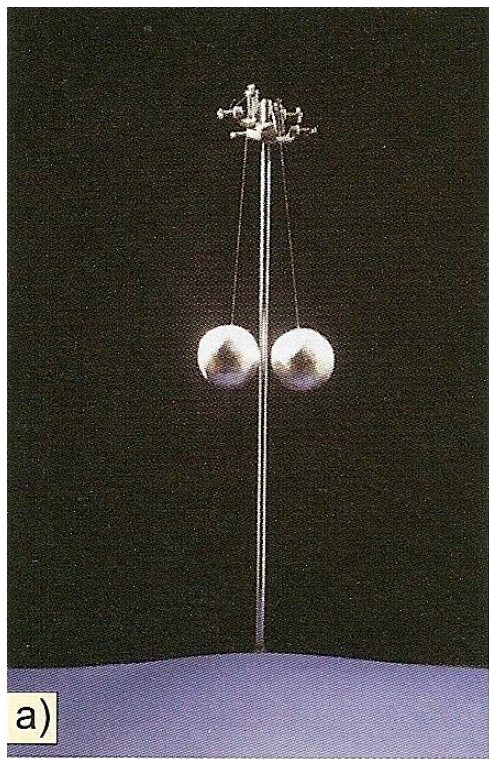

Ploščati kondenzator napolnimo ga tako, da ga priključimo na usmernik.

Razelektritev kondenzatorja z nihajočo kroglico.

Telesi z enakim nabojem se odbijata, z nasprotnim privlačita

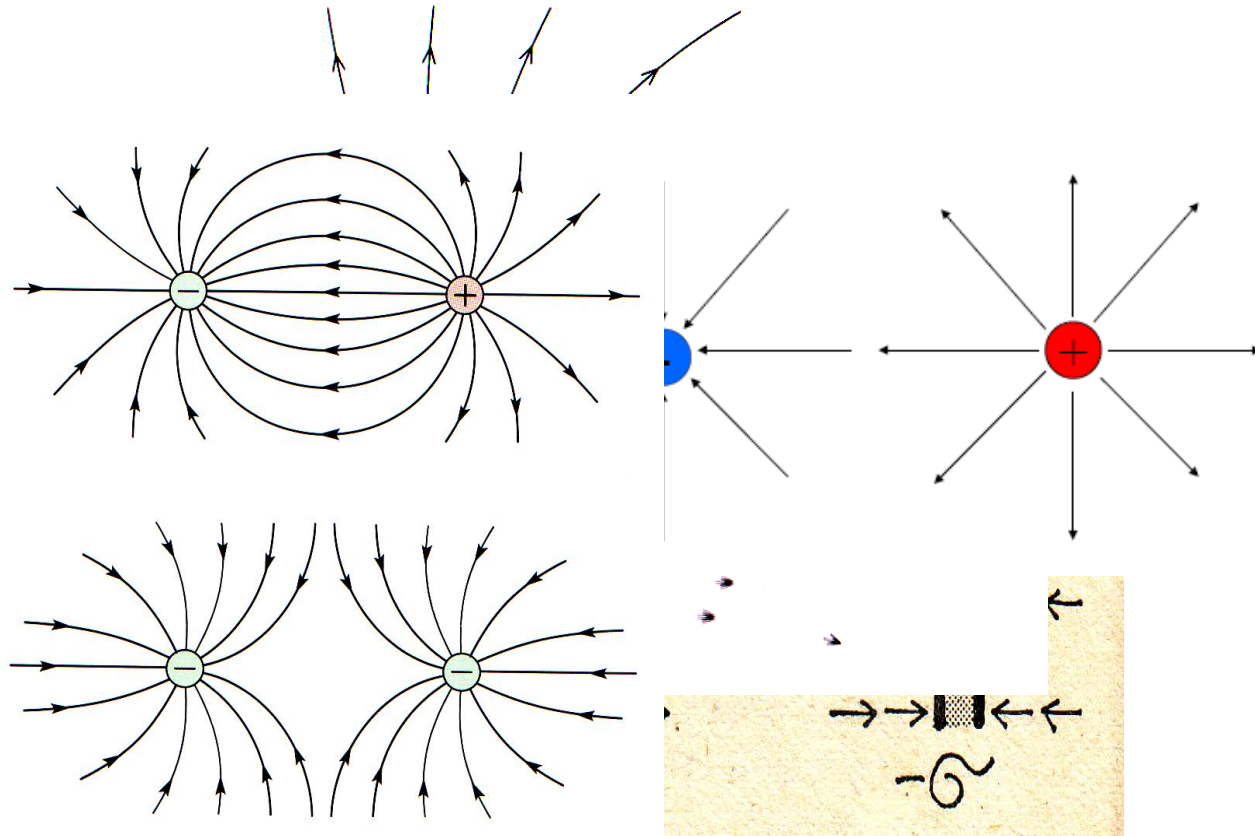

(a) Električna odbojna sila,
(b) privlačna sila.

Merjenje električne sile, ki deluje na naelektreno kroglico v polju ploščatega kondenzatorja.

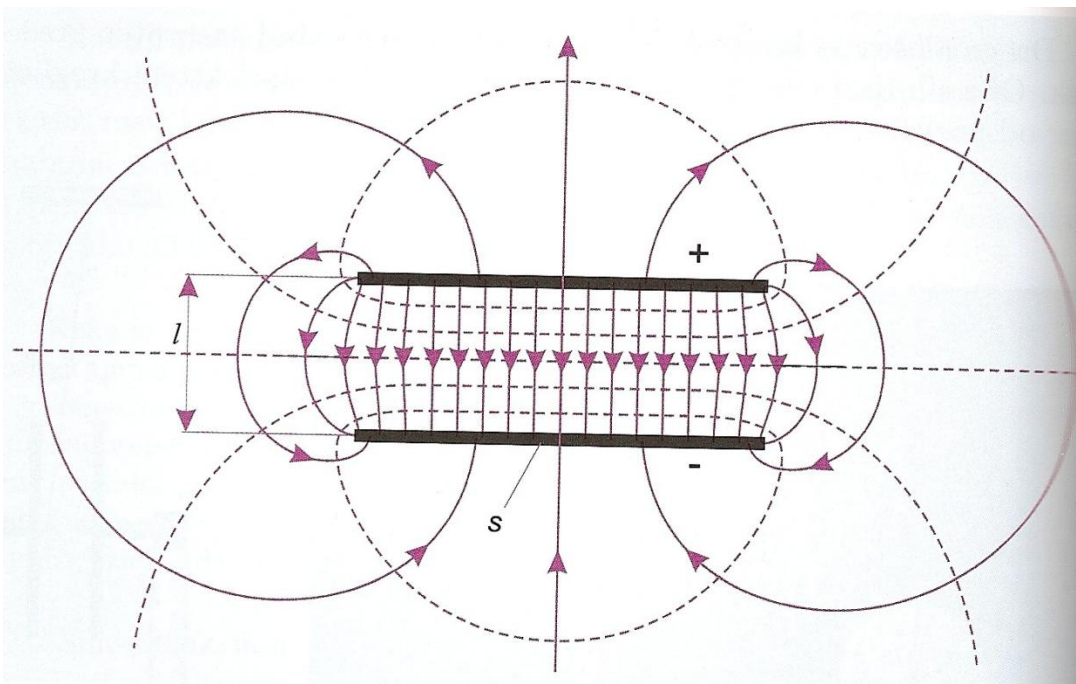
Slike električnega polja

1. Električno polje okrog točkastega naboja
2. Električno polje 2 točkastih nabojev
3. Električno polje okrog neskončno velike ravne plošče

5. Električno polje ploščatega kondenzatorja

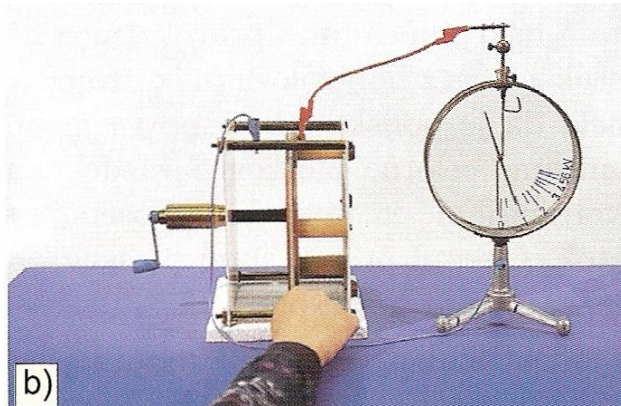
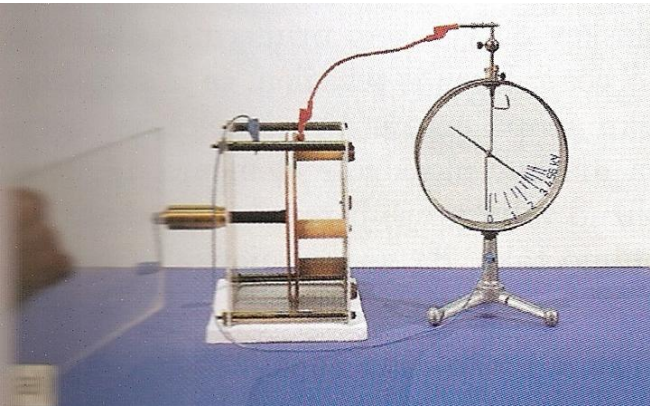

Električna poljska jakost:
$$\vec{E} = \frac{\vec{F}}{e}$$

Za posamezne primere lahko izpeljemo enačbo za izračun jakosti el. polja

Površinska gostota naboja: e/S

Izolator v električnem polju.
 (a) Napetost med ploščama praznega kondenzatorja. (b) Napetost med elektrodama, ko vmesni prostor zapolnimo s ploščo iz pleksi stekla.

Električnost nekaterih snovi v navadnih okoliščinah

Snov	ϵ
voda	81
metanol	34
steklo pleksi	3,4
navadno steklo	5-7
parafin	2,1-2,5
papir	3,7
porcelan	6-8
kavčuk	2-4
vodna para (110°C, 1 bar)	1,0126
zrak (0°C, 1 bar)	1,00059

$$\frac{e}{S} = \epsilon_0 E_0 = \epsilon_0 \frac{U_0}{l} \quad \text{zrak}$$

Influenčna konstanta

$$\epsilon_0 = 8,9 \cdot 10^{-12} \text{ As / Vm}$$

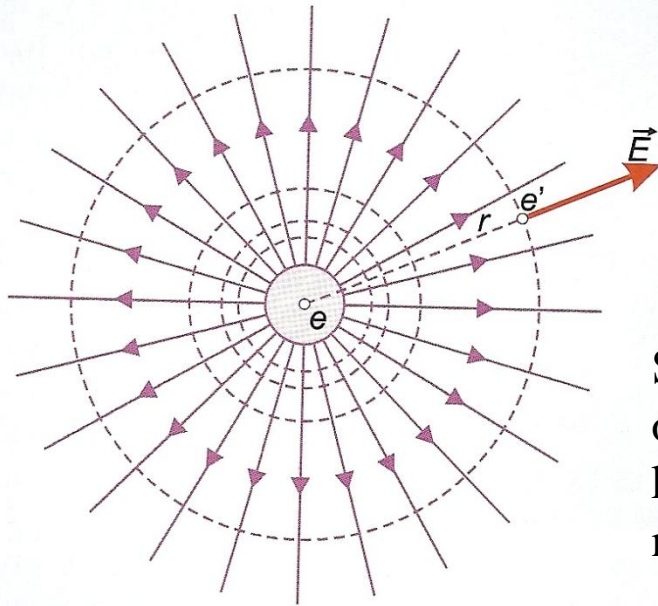
$$\frac{e}{S} = \epsilon_0 \epsilon E = \epsilon_0 \epsilon \frac{U}{l} \quad \text{izolator}$$

ϵ - dielektričnost snovi

Električni pretok: $de / dS = \varepsilon_0 E$

Električni pretok v snopu silnic je enak naboju, iz katerega te silnice izvirajo in nasprotno enak naboju v katerem ponikujejo

Coulombov zakon: $F = E \cdot e' = \frac{ee'}{4\pi\varepsilon_0 r^2}$

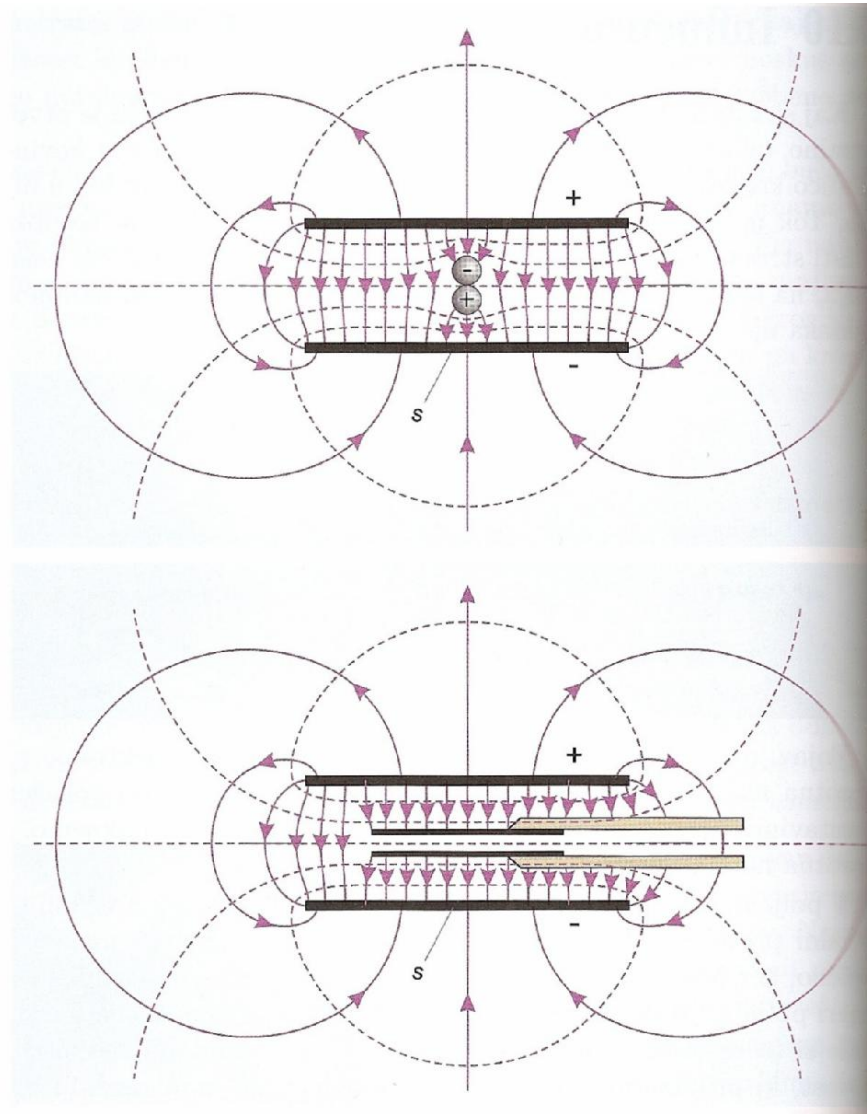
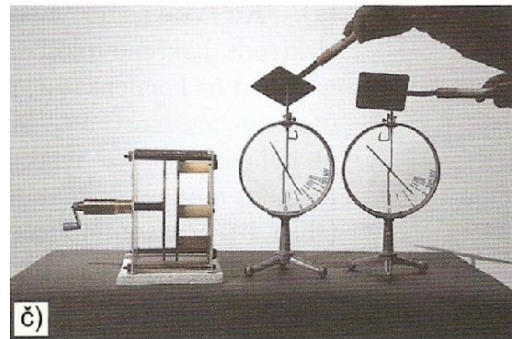
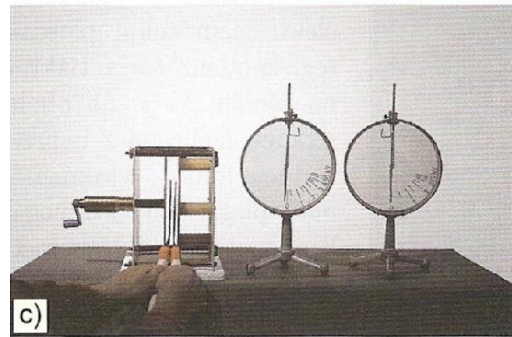
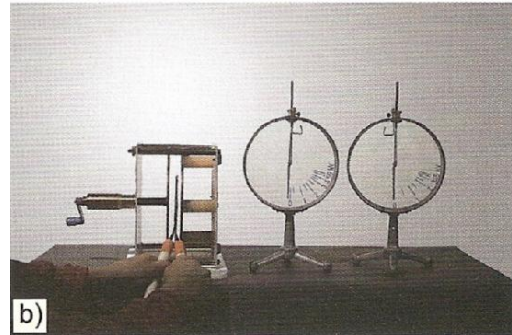

Električno polje naelektrene kroglice:

$$E = \frac{e}{4\pi\varepsilon_0 r^2}$$

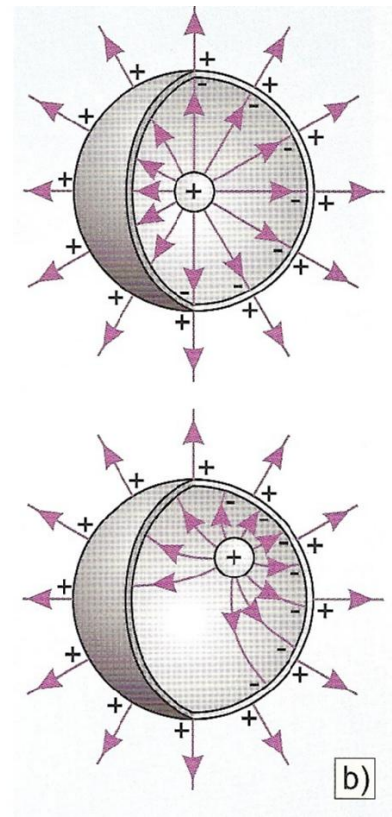
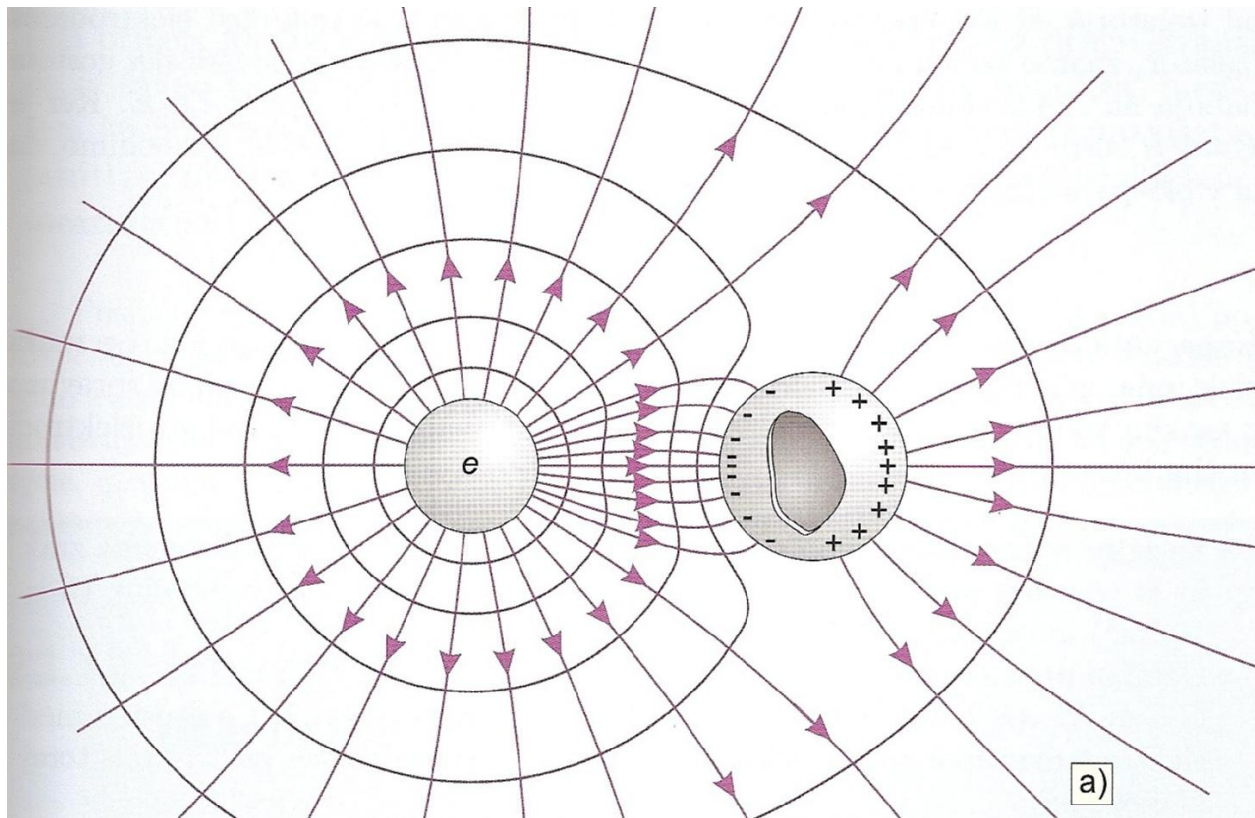
Sila, s katero točkasto naelektreno telo privlači ali odbija drugo tako telo, je obratno sorazmerna s kvadratom medsebojne razdalje ter sorazmerna z nabojema

Influenca (prerazporeditev naboja)

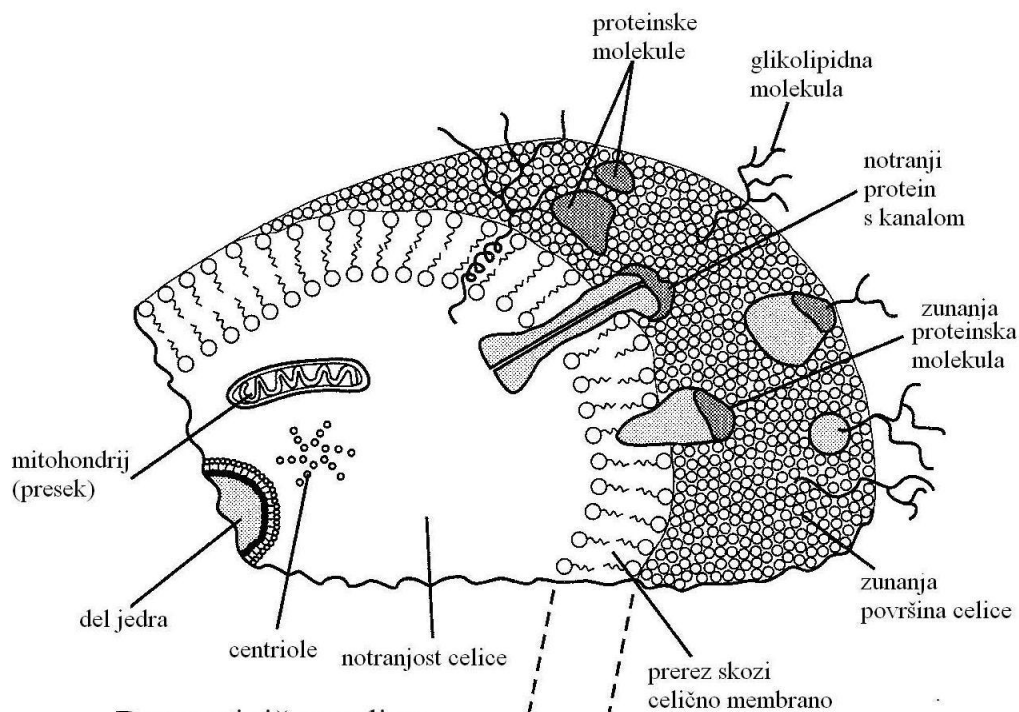
Z influenco naelektrimo dve kroglici (a) ter dve kovinski plošči (loparja) (b, c, č, d).

Faradayeva kletka

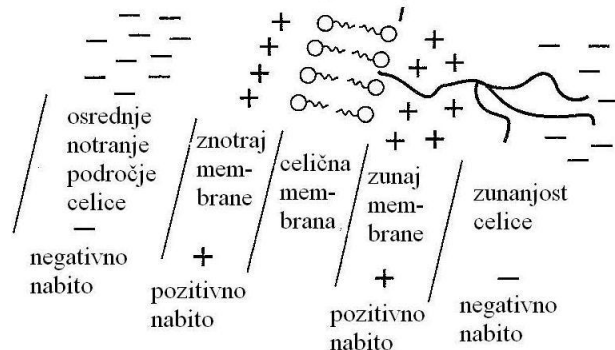

Faradayeva kletka na dva načina: a) votla nenaektrena kovinska krogla v zunanjem električnem polju; b) pozitiven točkast naboj e je znotraj nenaektrene krogle

Porazdelitev električnega naboja v tipični celici

Prerez tipične celice

4 različno nabita področja celice

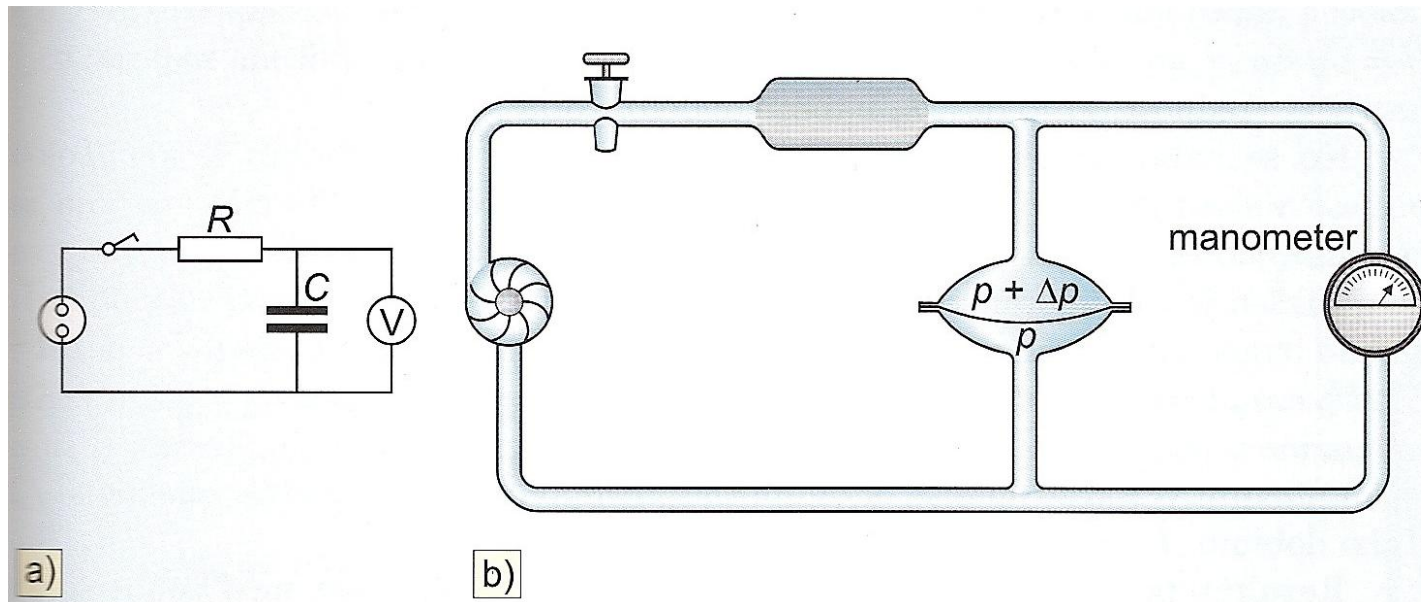
Kapaciteta kondenzatorja

$$e = CU$$

$$C = \frac{e}{U} = \frac{eS}{SEl} = \frac{e}{S} \cdot \frac{S}{El} = \frac{\varepsilon\varepsilon_0 ES}{El} = \frac{\varepsilon\varepsilon_0 S}{l}$$

Energija v kondenzatorju: $W_e = \frac{1}{2} CU^2$

Mehanska analogija polnjenja kondenzatorja

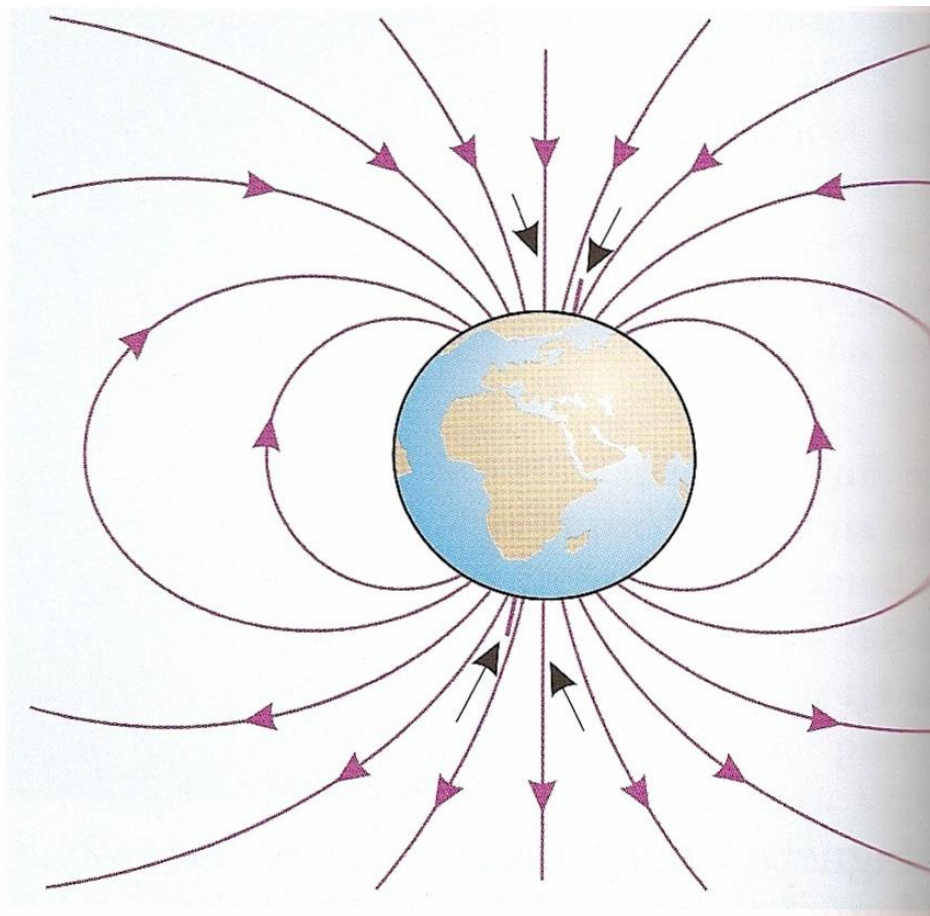
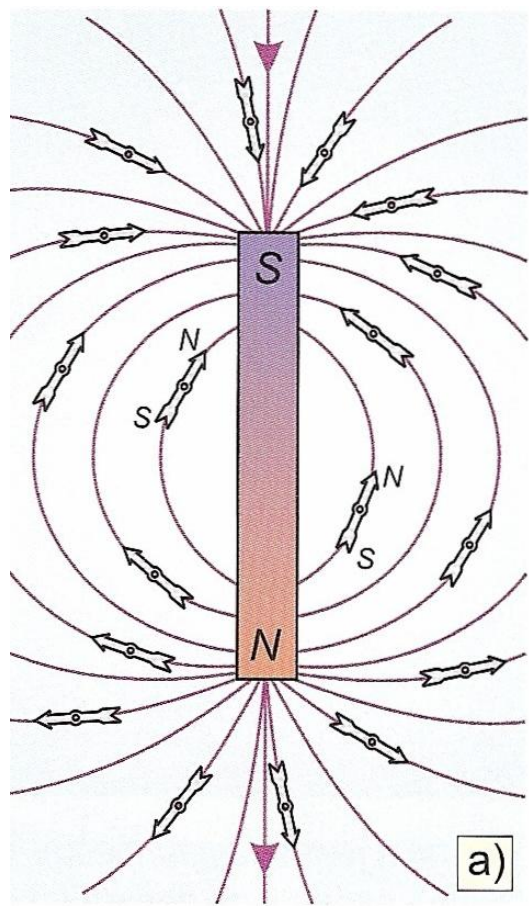

Polnjenje kondenzatorja skozi upornik (a)
in ustrezní poskus z vodo (b).

Magnetno polje

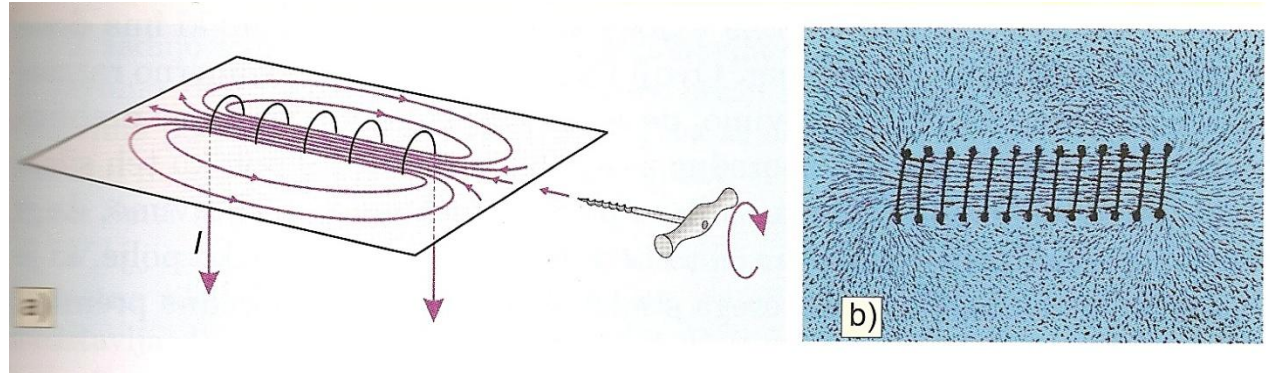
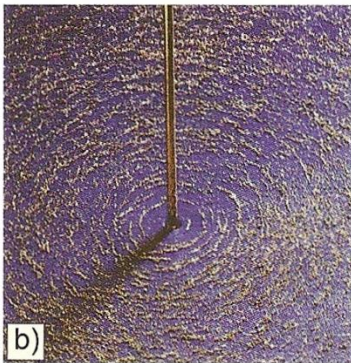
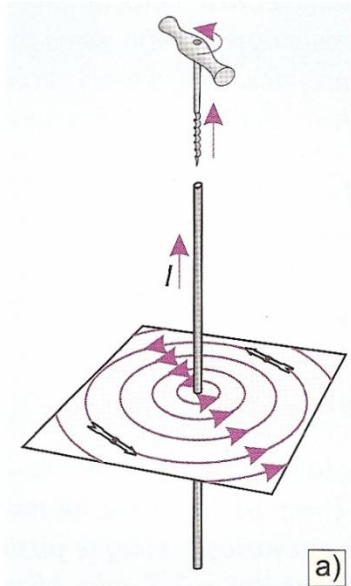
Magnetno polje magnetov

b)

Magnetno polje paličastega magneta (a) in Zemlje (b). Južni magnetni pol Zemlje je blizu severnega tečaja, severni magnetni pol pa blizu južnega tečaja.

Magnetno polje električnega toka

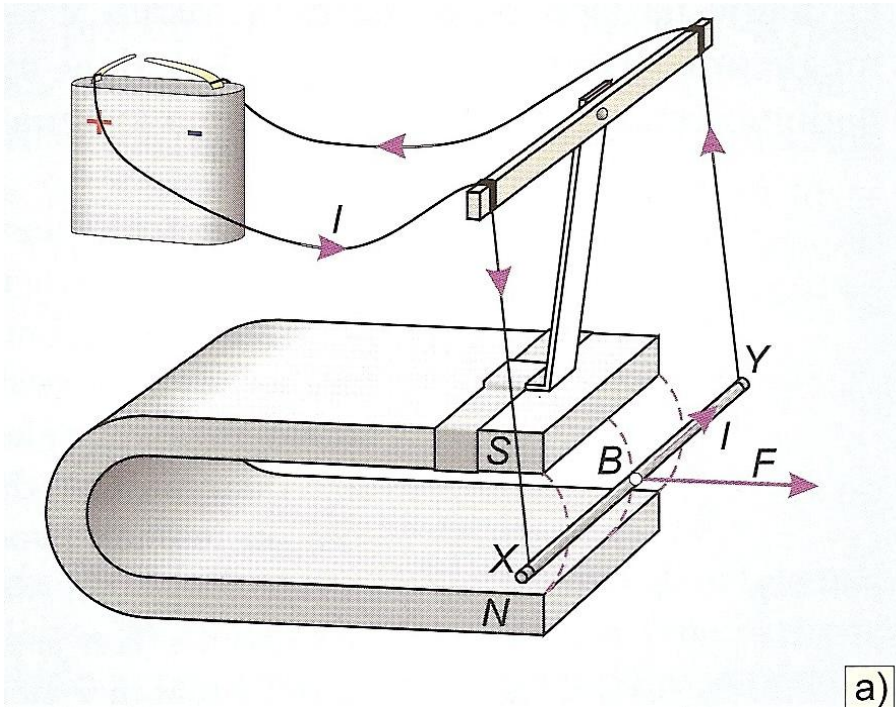
(a) Magnetno polje dolge tuljave

(b) Slika magnetnega polja, ki ga pokažejo opilki

(a) Magnetno polje ob ravni žici, v kateri je tok

(b) Slika polja, ki jo napravijo opilki.

Magnetna sila

- (a) Žica pod vplivom magnetne sile.
(b) Kako določiti smer magnetne sile? ODGOVOR:

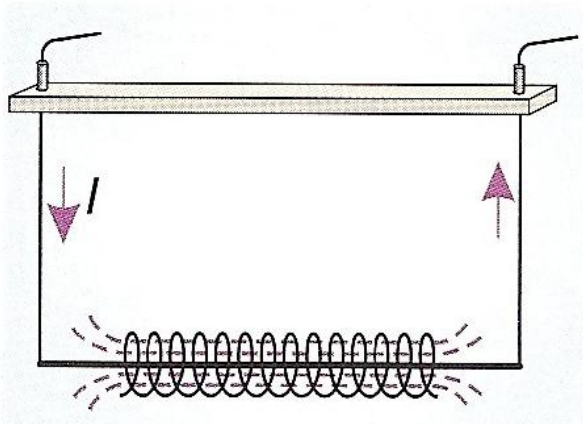
$$F = I l B \text{ (če tok pravokoten na } B\text{)}$$

B – gostota magnetnega polja

Enota za B : 1 T (tesla)

$$1 \text{ tesla} = 1 \frac{N}{Am} = 1 \frac{Vs}{m^2}$$

Magnetna sila na vodnik toka (v splošnem)

$$\vec{F} = I \vec{l} \times \vec{B}$$

$$F = IlB \sin \alpha$$

Mejna primera:

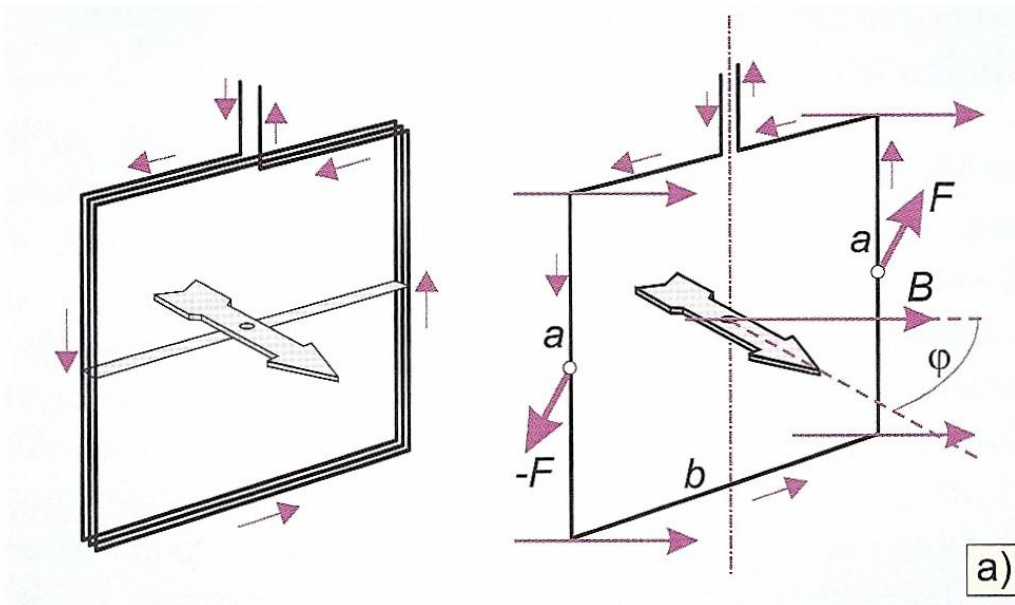
- 1) Na vodnik, ki je vzporeden s silnicami, ne deluje magnetna sila
- 2) Če je vodnik pravokoten na silnice magnetnega polja, potem je $F=IlB$

Navor magnetnih sil

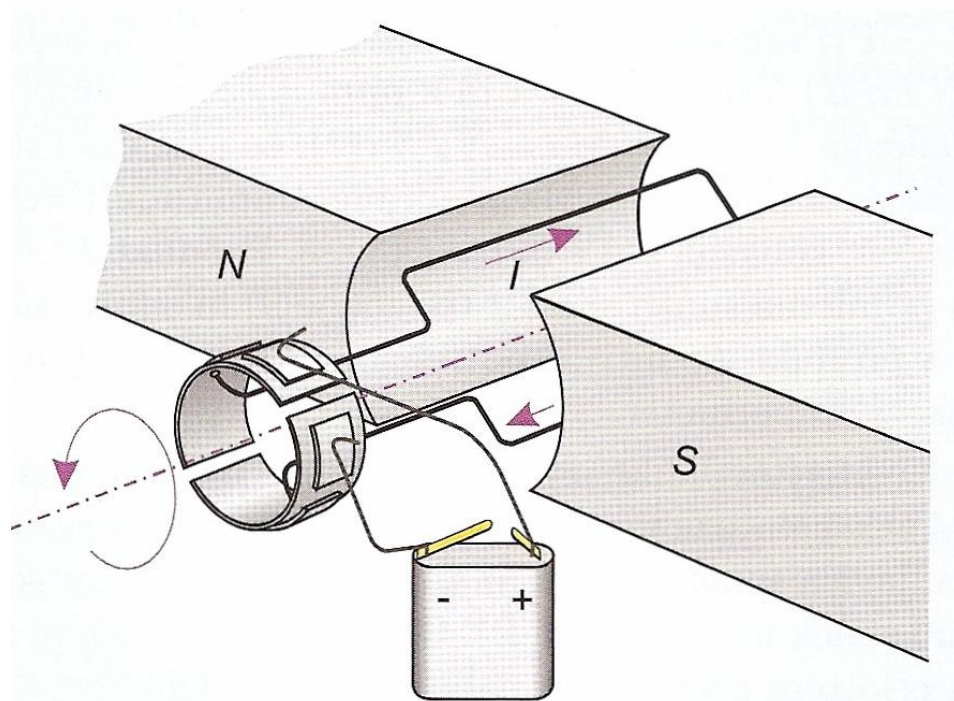
$$M = NISB \sin \phi$$

N – število ovojev tuljave

S = a · b tuljave

Uporaba magnetnih sil

Model kolektorskega elektromotorja

Magnetni pretok in induktivnost

Med B in I velja sorazmerje: tako je za tuljavo z N ovoji in dolžino l:

$$B = \frac{\mu_0 NI}{l}$$

$$\mu_0 = 1,26 \cdot 10^{-6} \text{Vs} / \text{Am}$$

Indukcijska konstanta

$$\Phi = BS \cos \varphi = \vec{B} \vec{S}$$

$$\Phi_N = LI$$

$$L = \Phi_N / I$$

$$L = \frac{\mu_0 N^2 S}{l}$$

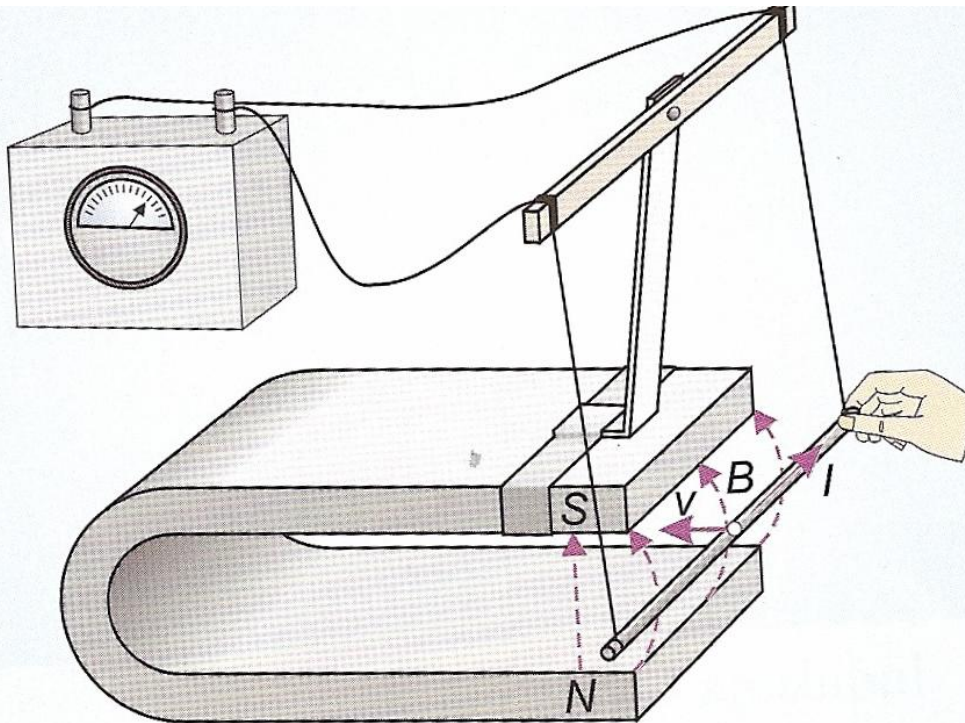
Induktivnost dolge tuljave z
N ovoji in presekom S

Primerjava raznih tokov in njihovih gostot

Ime toka (pretoka, jakosti toka)	Enota toka (pretoka, jakosti toka)	Ime za gostoto toka (pretoka)	Enota za gostoto toka (pretoka)
prostorninski tok (Φ_V)	m^3/s	hitrost (v)	$(\text{m}^3/\text{s})/\text{m}^2 = \text{m/s}$
masni tok (Φ_m)	kg/s	gostota masnega toka	$\text{kg}/\text{m}^2\text{s}$
toplotni ali svetlobni tok (P)	W	gostota toplotnega ali svetlobnega toka (j)	W/m^2
električni tok (I)	A	gostota električnega toka (j_e)	A/m^2
magnetni pretok (Φ)	Vs	magnetna poljska gostota (B)	Vs/m^2

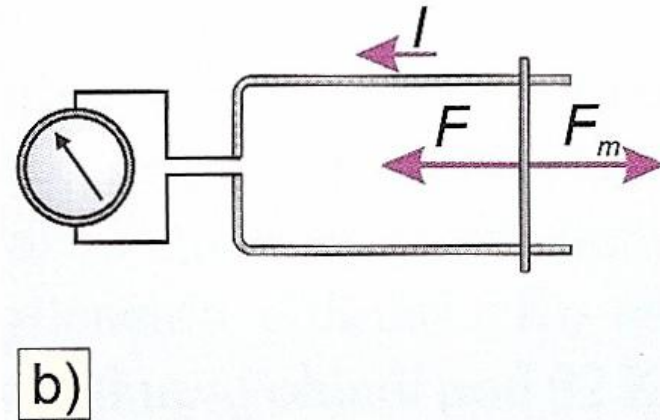
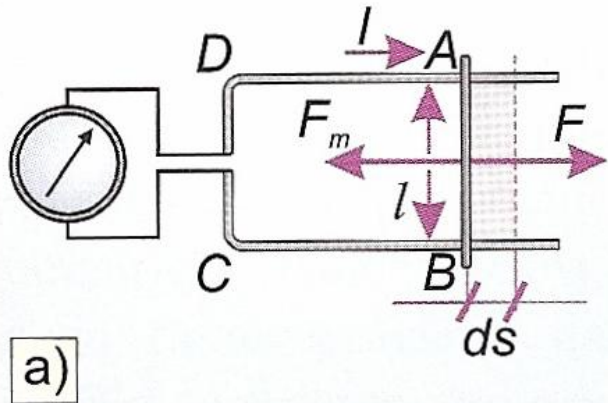
Indukcija

Indukcija pri premikanju
vodnika

Inducirani tok se s svojim magnetnim poljem upira vzroku
svojega nastanka *Lenzovo pravilo*

Inducirana napetost - indukcija

$$U_i = lvB$$

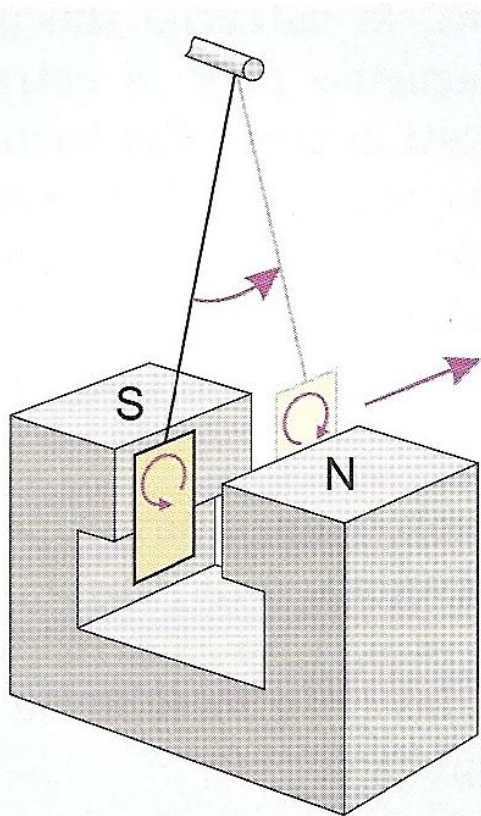
Splošni indukcijski zakon:

$$U_i = \frac{d\Phi_m}{dt}$$

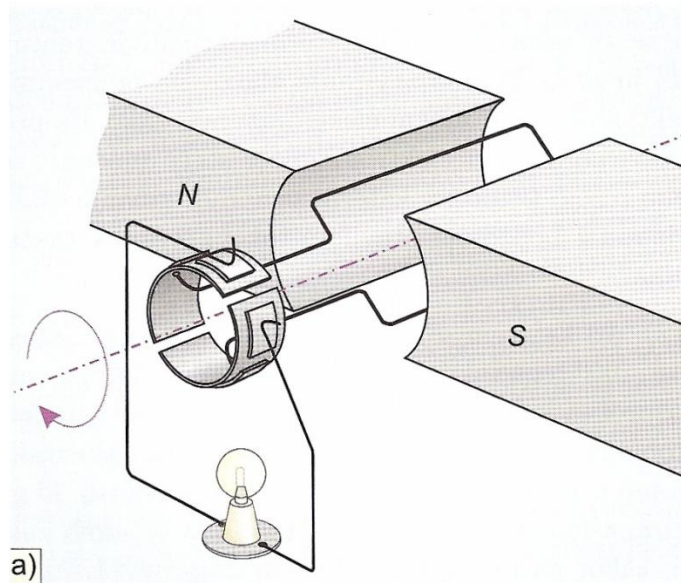
$$U_i \Delta t = \Delta \Phi_m$$

Sunek inducirane napetosti je enak spremembi magnetnega pretoka

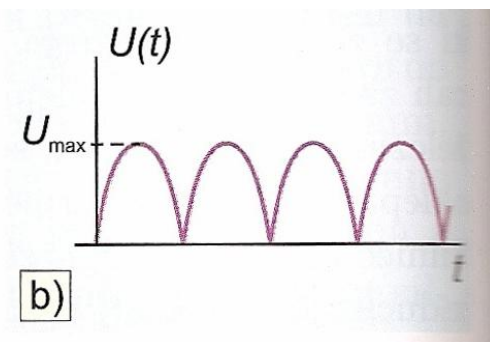
Uporaba indukcije

Magnetno zaviranje

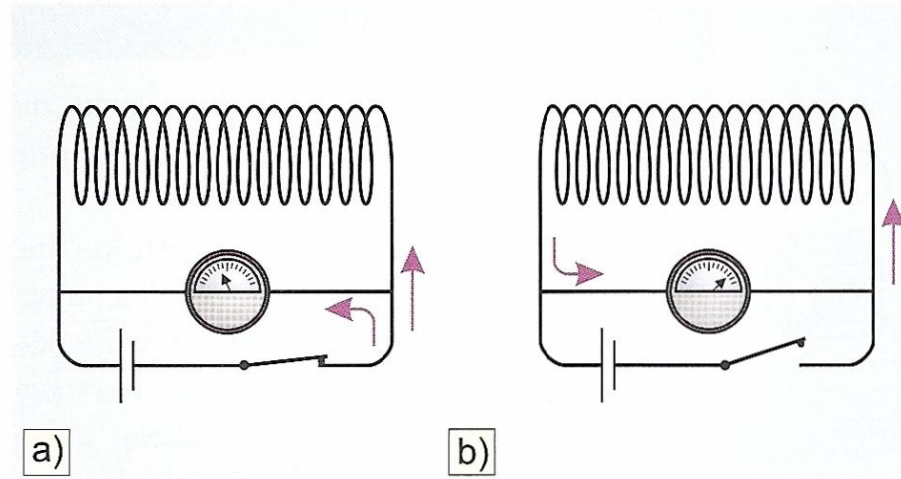
a)

b)

(a) Model dinamostroja, (b) časovni potek napetosti.

Lastna indukcija

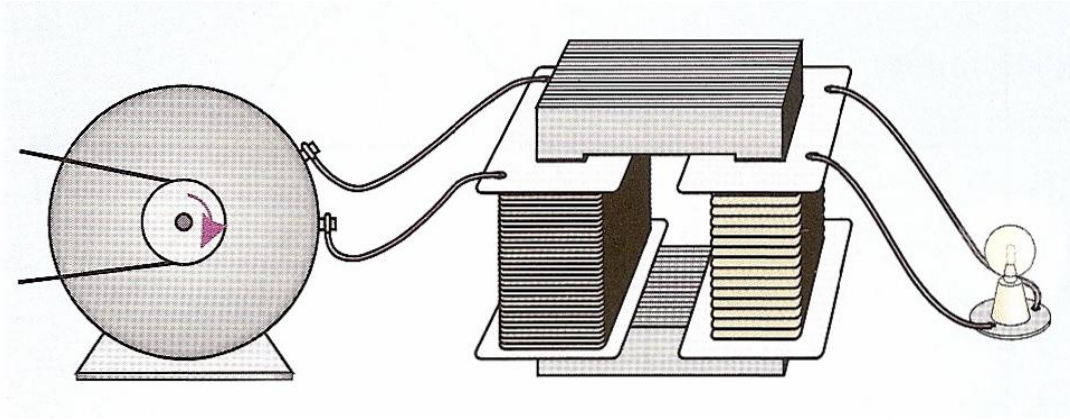

$$\Phi_m = LI$$

$$U_i = \frac{d\Phi_m}{dt} = L \frac{dI}{dt}$$

Energija magnetnega polja: $W_m = \frac{1}{2} LI^2$

Transformator

Transformatorski pravili (v idealnem primeru-brez izgub):

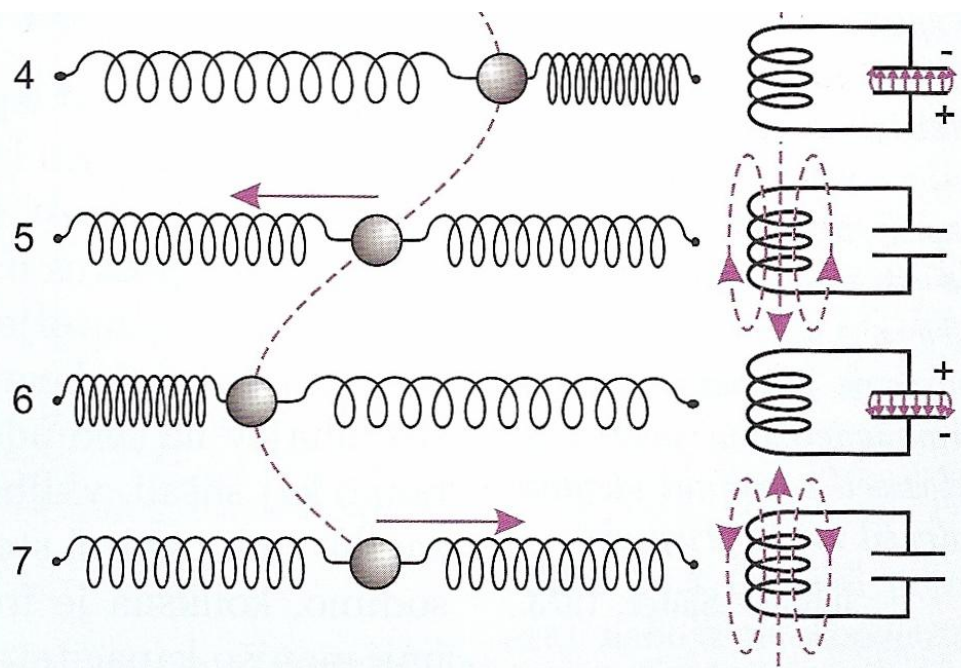
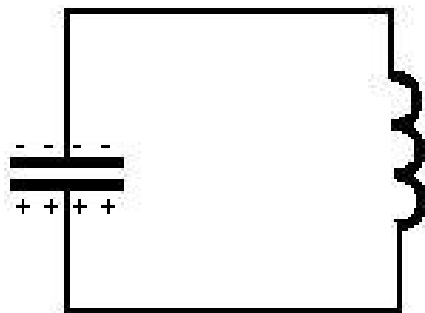
$$\frac{U_1}{U_2} = \frac{N_1}{N_2} \qquad \frac{I_1}{I_2} = \frac{N_2}{N_1}$$

Električno polje	Magnetno polje
Električna poljska jakost = E (enota: V/m)	Magnetna poljska gostota = B (enota: tesla = Vs/m ²)
Električna sila, ki deluje na točkasto naelektreno telo v električnem polju: $F = eE$	Magnetna sila, ki deluje na ravno žico, ki stoji pravokotno na silnicah homogenega magnetnega polja: $F = IlB$
Električni pretok (naboj) = e (enota: As)	Magnetni pretok = Φ (enota: Vs)
Električni pretok skozi pravokotno stoječo ploskev v homogenem polju v praznem prostoru: $e = \epsilon_0 ES$	Magnetni pretok skozi pravokotno stoječo ploskev v homogenem polju: $\Phi = BS$
Zakon električnega pretoka: Električni pretok v danem snopu silnic je enak naboju, iz katerega snop izvira, in nasprotno enak naboju, v katerega snop ponikuje. Vmes gre skozi vsak presek snopa enak pretok.	Zakon magnetnega pretoka: Magnetni pretok nikjer ne izvira in nikjer ne ponikuje. Skozi vsak presek danega snopa silnic gre enak pretok.
	Indukcijski zakon: $U_i = \frac{d\Phi}{dt}$
Kapaciteta kondenzatorja: $C = \frac{e}{U}$ (enota: As/V = farad)	Induktivnost tuljave: $L = \frac{\Phi}{I}$ (enota: Vs/A = henry)
Če priključimo kondenzator na sinusno izmenično napetost, velja: $\hat{U} = \frac{1}{C\omega}$	Za sinusni izmenični tok v tuljavi velja: $\hat{U} = L\omega$
Za ploščati kondenzator velja: $E = \frac{U}{l}$	Za dolgo prazno tuljavo velja: $B = \frac{\mu_0 NI}{l}$
Če je prostor med elektrodama prazen, je $C = \frac{\epsilon_0 S}{l}$	$L = \frac{\mu_0 N^2 S}{l}$
Influenčna konstanta: $\epsilon_0 = 8,9 \cdot 10^{-12}$ As/Vm	Indukcijska konstanta: $\mu_0 = 1,26 \cdot 10^{-6}$ Vs/Am
Električna energija kondenzatorja: $W_e = \frac{CU^2}{2}$	Magnetna energija tuljave: $W_m = \frac{LI^2}{2}$
Gostota energije električnega polja v praznem prostoru: $w_e = \frac{\epsilon_0 E^2}{2}$	Gostota energije magnetnega polja v praznem prostoru: $w_m = \frac{B^2}{2\mu_0}$

Primerjava količin, enot in zakonov za stalno električno in stalno magnetno polje.

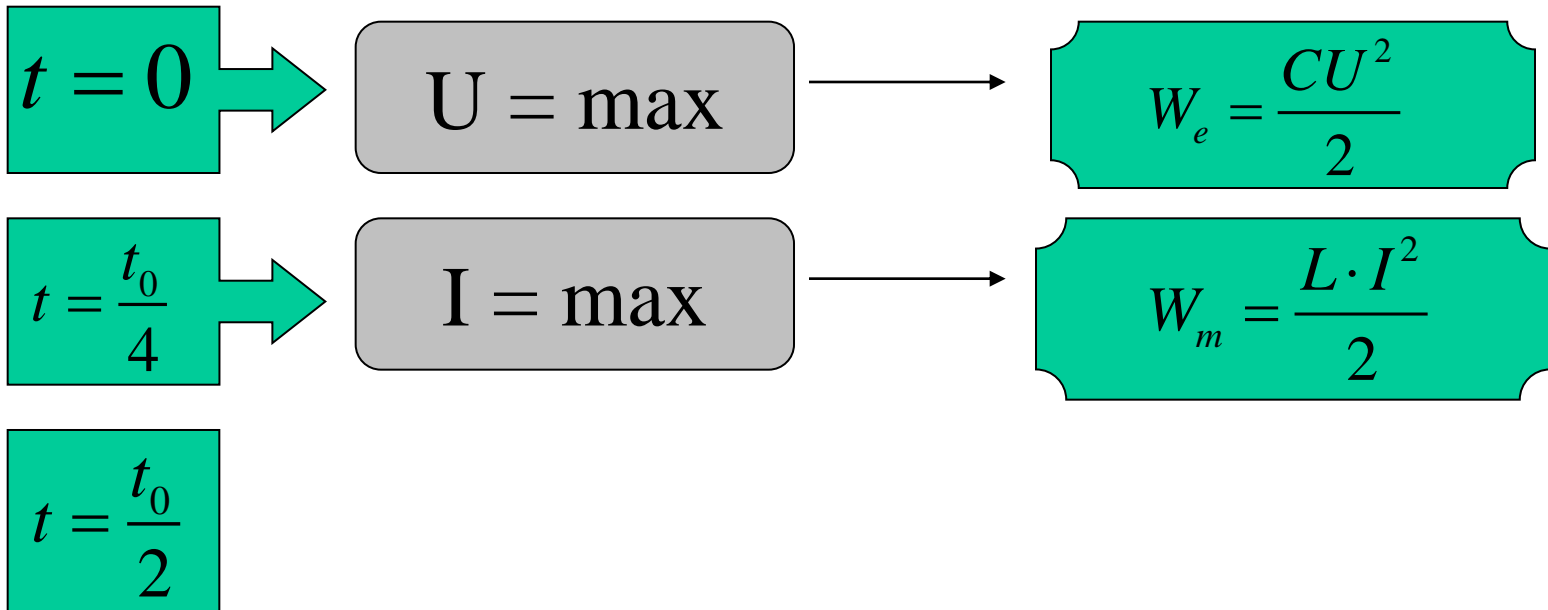
Med magnetnim in električnim poljem je precej podobnosti. Tabela, v kateri so zapisane pglavitne količine, enote in enačbe, to pregledno ponazarja

Električni nihajni krog

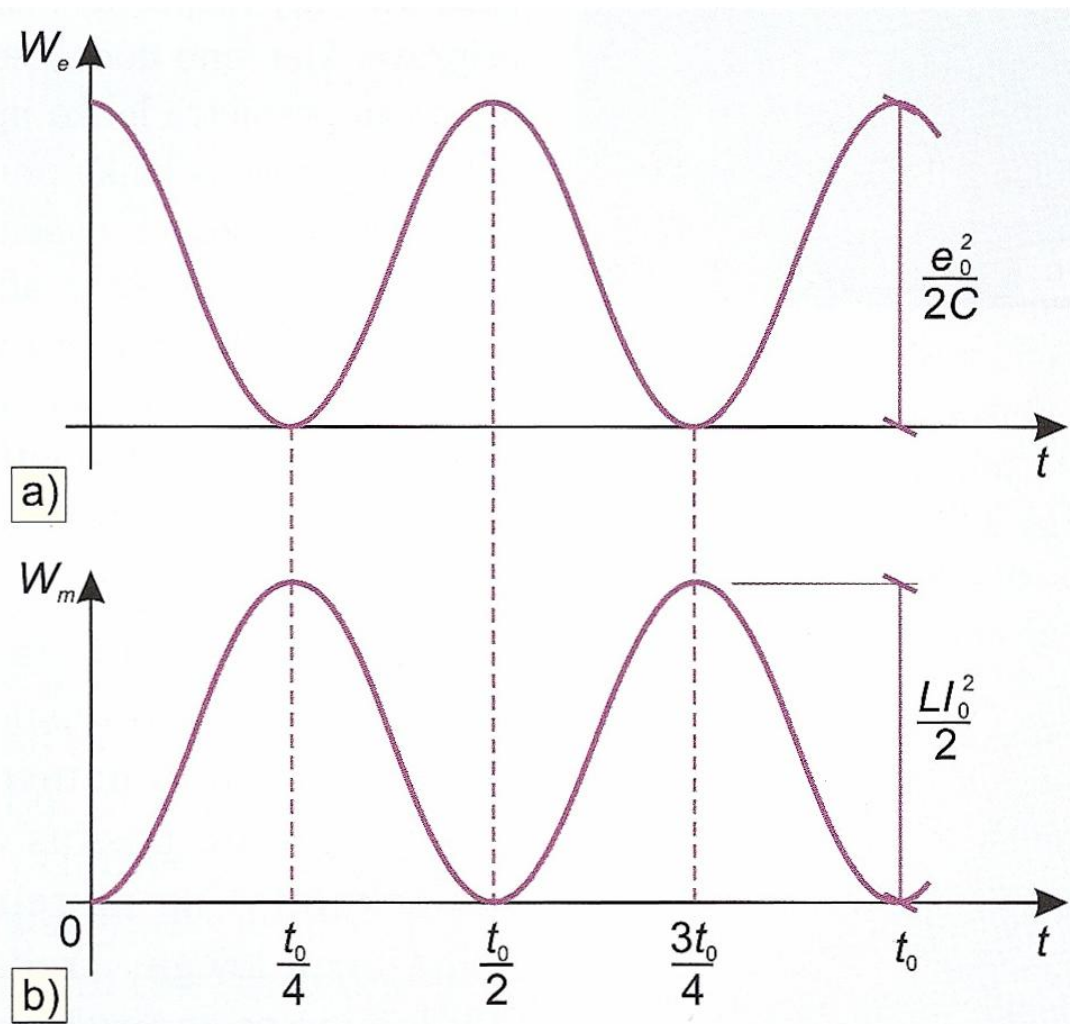
Časovni potek nihanja v nihajnem krogu.

Levo je za primerjavo prikazano nihanje nihala na vijačno vzmet.

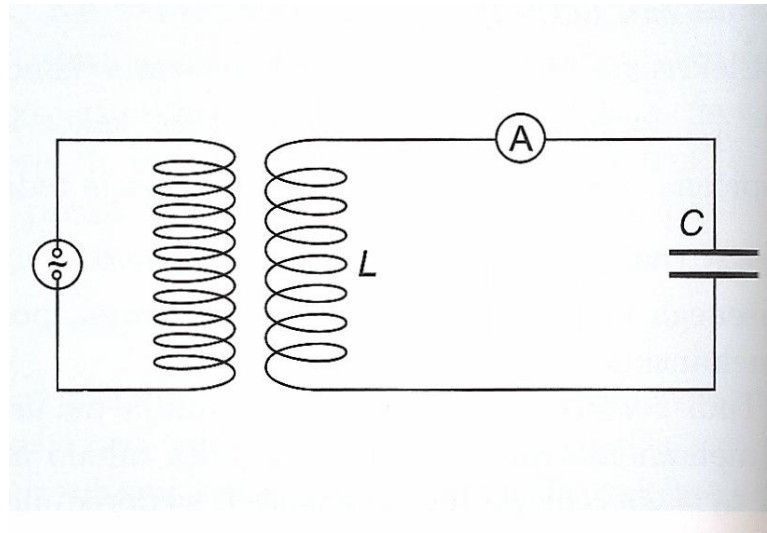
Časovni potek električne in magnetne energije v nihajnem krogu

(a) Časovni potek električne energije W_e in (b) magnetne energije W_m .

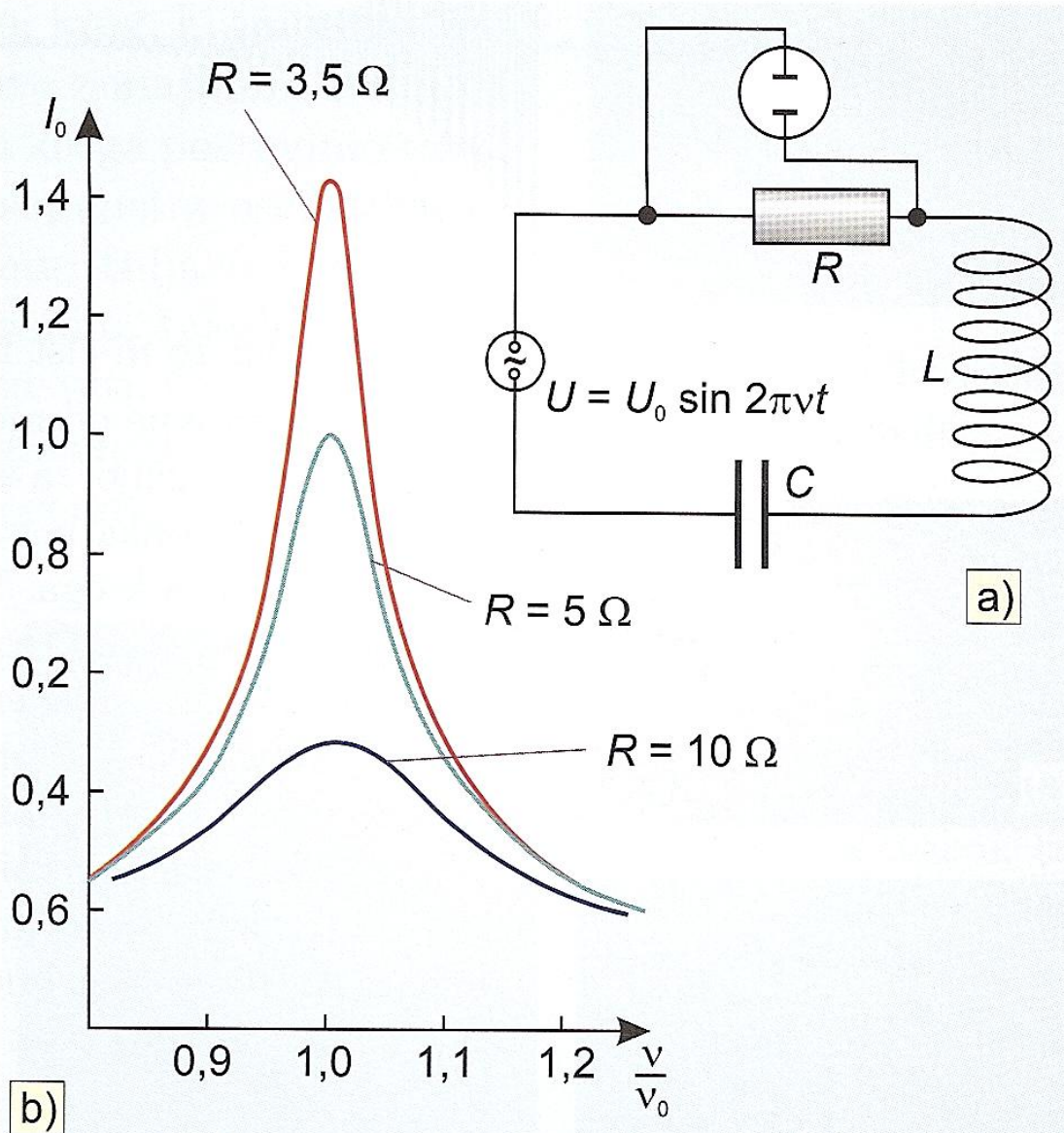
Vsota obeh energij je stalna.

Vsiljeno nihanje nihajnega kroga

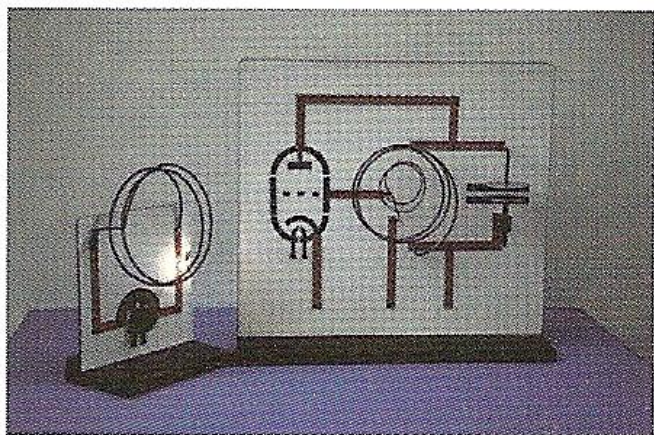
S pripravo, kjer smo dodali še ampermeter, s katerim merimo tok v nihajnem krogu. Namesto ampermetra lahko uporabimo tudi šibko žarnico, ki sveti tem močnejše, čim večji je tok.

Resonanca nihajnega kroga

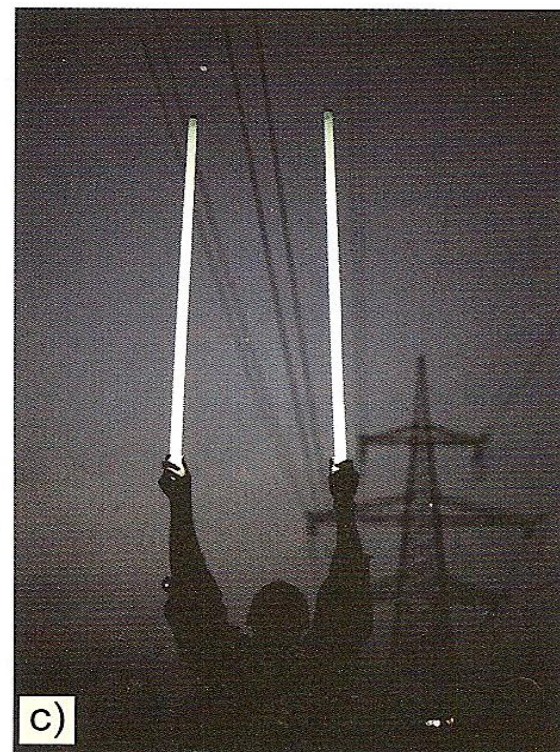
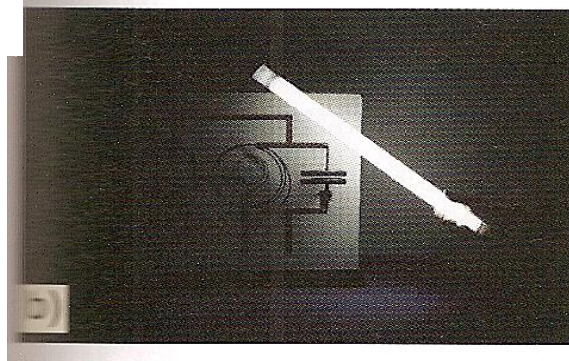
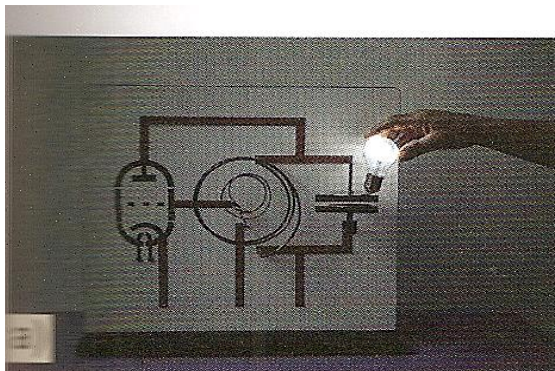

- (a) Shema nihajnega kroga.
(b) Resonančne krivulje za tri različne vrednosti upora nihajnega kroga. Krivulje so narisane za primer, ko ima tuljava induktivnost $5 \cdot 10^{-6}$ henryjev, kondenzator kapaciteto $2 \cdot 10^{-9}$ F in amplituda napetosti, s katero vsiljujemo nihanje je 5 mV.

Elektromagnetno sevanje nihajnega kroga

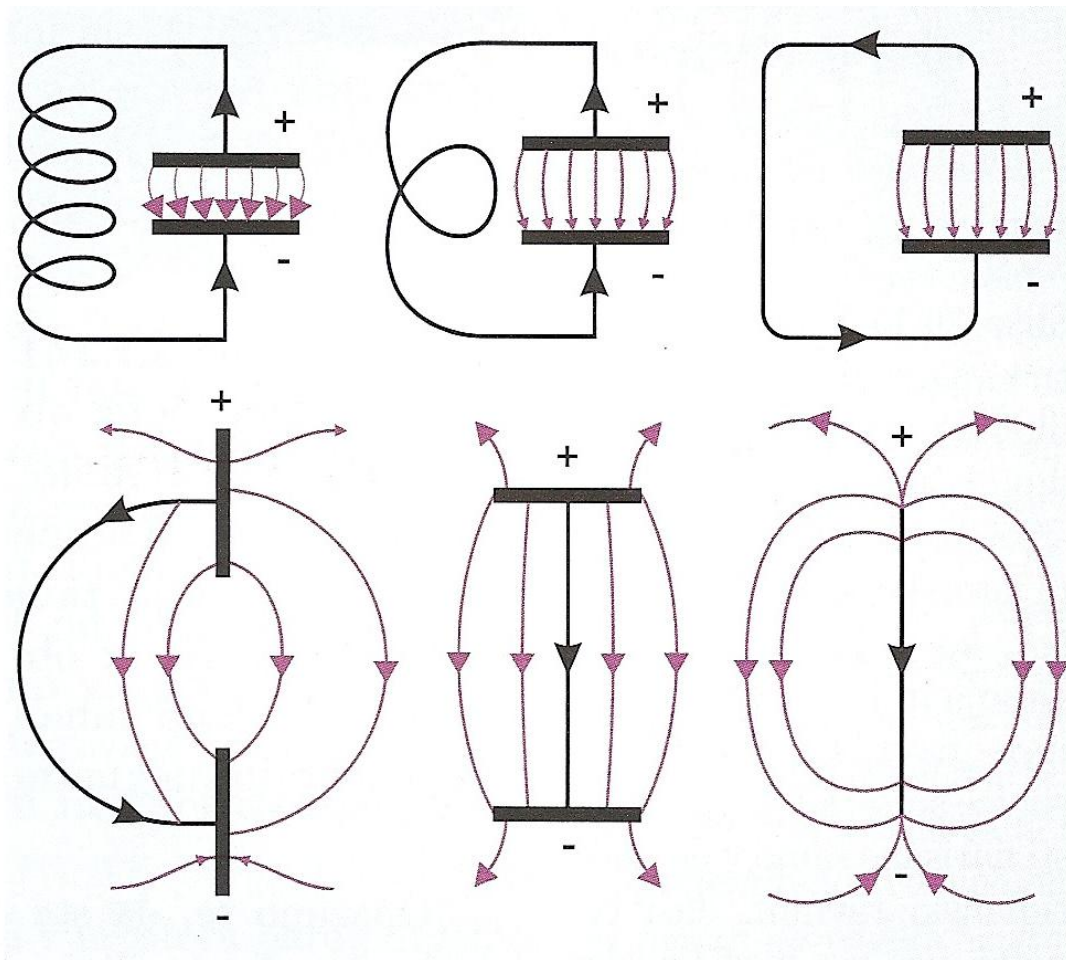

Dva nihajna kroga
ki sta v resonanci.

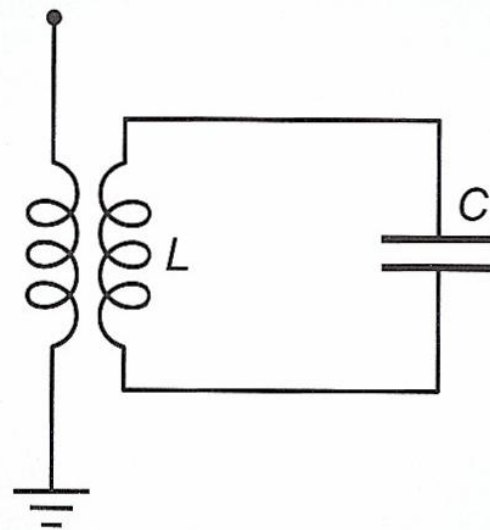

Poskusi z visokofrekvenčnim tokom. (a) Tlivka v visokofrekvenčnem polju ($f = 10^8 \text{ Hz}$). (b) Fluorescenčna cev, ki je lahko tudi neuporabna za običajno razsvetljavo, sveti v visokofrekvenčnem polju. (c) Fluorescenčna cev pod daljnovodom..

Antena

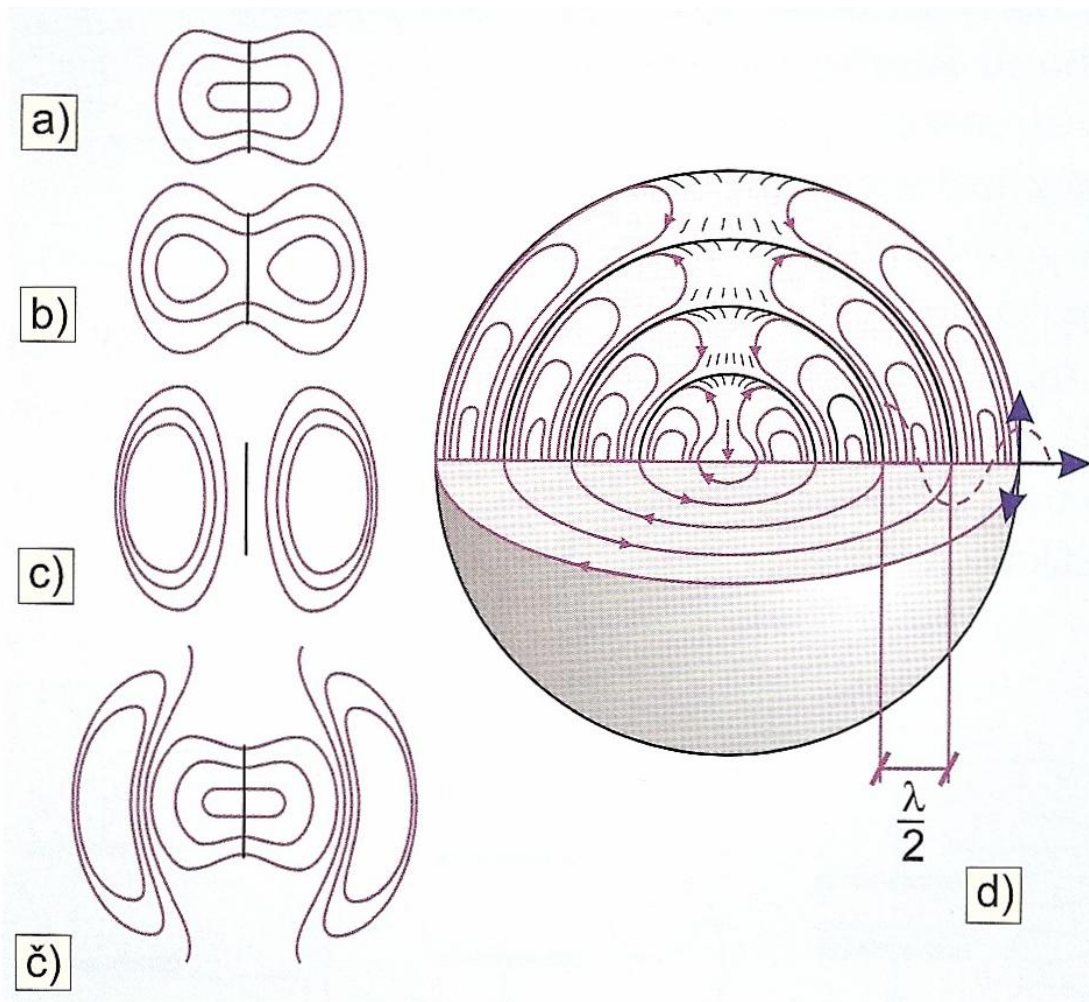

Preobrazba nihajnega kroga v dipolno anteno.

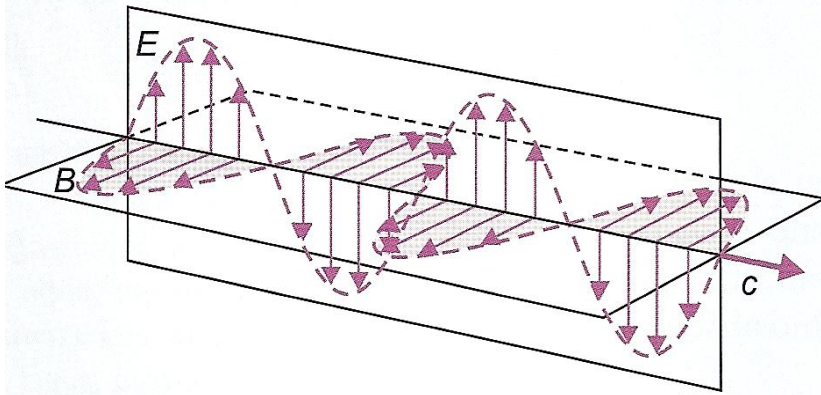
Preprost radijski oddajnik.

EM valovanje dipolne antene

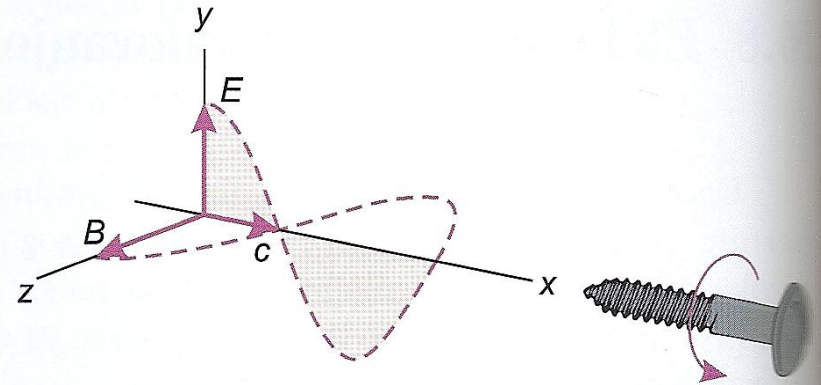

Od a) do č) zaporedne trenutne slike električnih silnic
d) V anteni ni naboja, tok ima smer navzdol

EM valovanje

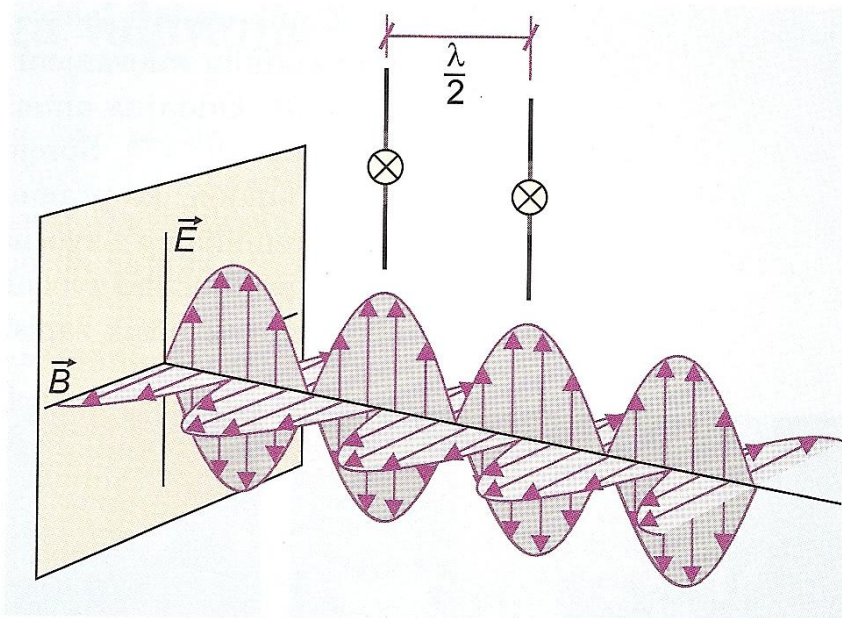

a)

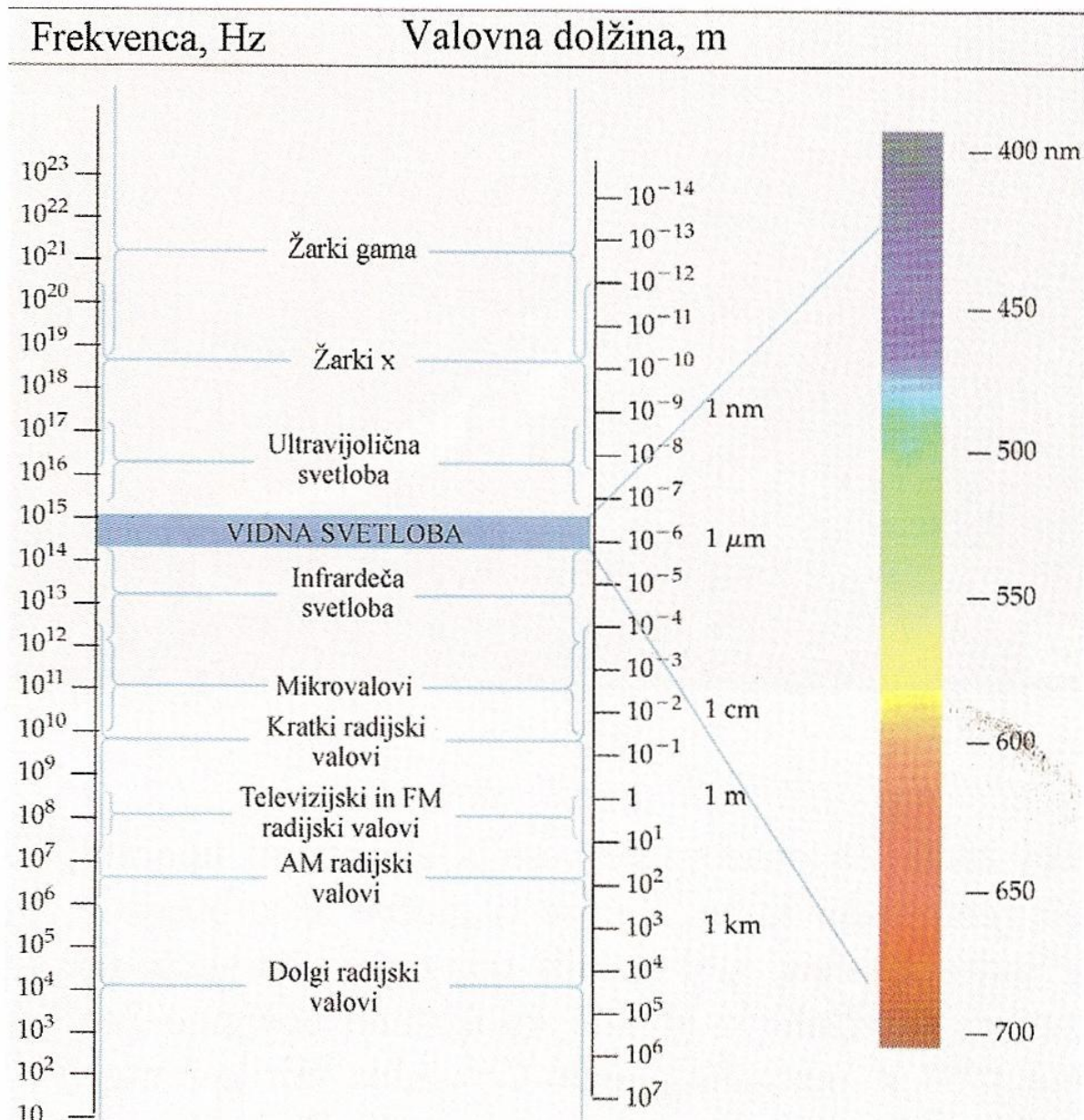
b)

Ravno EM valovanje

Stoječe elektromagnetno valovanje.

Spekter EM valovanja

Pregled vseh vrst elektromagnetnega valovanja.